

Lietuvos archeologijos draugija
Lietuvos istorijos institutas
Klaipėdos universitetas

L I E T U V O S

ARCHEO*logija* 33

TOTU LIEUVOS KELIAUTIŠKAS MUSEJAS
VILNIUS
TOM EASTERN LITHUANIAN EXCAVATION
AND GALLERIES
OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM
OF THE UNIVERSITY OF LITHUANIA
IN VILNIUS

EDWARDAS ŽALIMAS
MUSEJAS
EXCAVATIONS
OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM
OF THE UNIVERSITY OF LITHUANIA
IN VILNIUS

GARNIŲ BANOVYSTA
IR DAILĖS ZONE
TURIZMO
TURISTINIS IR
KULTŪRINIS
ATTRACTION

EDWARDAS ŽALIMAS
MUSEJAS
EXCAVATIONS
OF THE ARCHAEOLOGICAL MUSEUM
OF THE UNIVERSITY OF LITHUANIA
IN VILNIUS

ZAGARS II GEMINAS
KAI KURIAIS
TURISTINIS
ATTRACTION

VILNIUS 2008

Redaktorių kolegija:

Dr. Andra Simniškytė (ats. redaktorė)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Anna Bitner-Wróblewska
(*Valstybinis archeologijos muziejus Varšuvoje, Lenkija*)

Prof. dr. Rimantas Jankauskas
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Eugenijus Jovaiša
(*Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva*)

Prof. dr. Vladimir Kulakov
(*Rusijos archeologijos institutas, Maskva*)

Prof. dr. Valter Lang
(*Tartu universitetas, Estija*)

Doc. dr. Algimantas Merkevičius
(*Vilniaus universitetas, Lietuva*)

Dr. Tomas Ostrauskas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Rackevičius
(*Pilių tyrimo centras „Lietuvos pilys“, Vilnius*)

Dr. Arnis Radiņš
(*Latvijos nacionalinis istorijos muziejus, Ryga*)

Dr. Eugenijus Svetikas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Doc. dr. Valdemaras Šimėnas
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Vykintas Vaitkevičius
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Doc. dr. Ilona Vaškevičiūtė
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

Dr. Gintautas Zabiela
(*Klaipėdos universitetas, Lietuva*)

Dovilė Urbanavičiūtė (ats. sekretorė)
(*Lietuvos istorijos institutas, Vilnius*)

GALVOS DANGOS IR JOS PUOŠYBOS TERMINIJA HEADDRESSES AND HEADWEAR DECORATION TERMINOLOGY

ILONA VAŠKEVIČIŪTĖ, JEFFREY ARTUR BAKANAUSKAS

Šis straipsnis yra parašytas kaip paaiškinamasis žodynas, kuriame pateiki su galvos danga ir jos puošyba susiję terminai. Pagrindinis dėmesys atkreipiama į įvairių detalių, iš kurių pagamintas papuošalas, terminus. Tokio darbo būtinybė atsirado dėl to, jog kartais skirtinių autoriai skirtinai įvardina tuos pačius daiktus. I tai ypač jautriai reaguoja vertėjai.

Reikšminiai žodžiai: terminai, galvos danga, apgalvis, antsmilkinis, kepurėlė.

This article has been written as an explanatory dictionary, which provides terminology connected with headdresses and headwear decorations. It mainly focuses on the terms for the various parts from which ornaments are manufactured. The necessity of this work has arisen due to the fact that different authors sometimes use different names for the same objects, which can cause problems, especially for translators.

Keywords: terminology, headdress, headwear, chaplet, temple ornament, cap.

IVADAS

Nors archeologijos mokslo objektas – seniausių žmonių bendruomenės Lietuvos teritorijoje skaičiuoja jau XIII tūkstantmetį, tačiau jos tyrėjai tokia ilga istorija pasigirti negali. Kaip mokslas, archeologija Lietuvoje gyvuoja vos daugiau nei šimtmetį. Pirmieji moksliniai paminklų tyrinėjimai pradėti tik XIX amžiuje (Kulikauskas, Zabiela 1999, 21), o lietuviškoji terminija susiformavo dar vėliau, kai buvo panaikintas draudimas spausdinti lietuviškus tekstus lotyniškais rašmenimis. Archeologijos terminijai atsirasti pagrindus padėjo pirmasis archeologas profesionalas, apgynęs daktaro disertaciją Heidelbergo universitete Jonas Puzinas. 1938 m. jis išspausdino žymiausią savo darbą „Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys“. Šis J. Puzino darbas apėmė visą Lietuvos prieistorės laikotarpį nuo pirmųjų žmonių atėjimo į Lietuvos teritoriją iki valstybės susiformavimo. Šiame darbe yra visi svarbiausi proistorės laikotarpį apibūdinantys terminai. Juos sudaryti padėjo žinomas kalbininkas A. Salys (Kulikauskas, Zabiela, 1999, 224).

Šiuolaikinis archeologijos mokslas vis dažniau gilinasi į technologijos procesus, įvairias gamybos

detales, papuošalų nešiosenos ypatumus, todėl atsirado daugybė naujų terminų, dažnai skirtinį tyrejų skirtinai įvardijamų. „Susikalbėjimo“ trūkumui ypač jautrūs vertėjai.

Dažnai archeologai, rašydam išsamesnius darbus, disertacijas, iš iki tol mažai tyrinėtų sričių stengiasi pateikti ir su jų tiriamu objektu sietinus terminų paaiškinimus – žodynus. Tokį terminų žodyną, susijusį su apavu, yra paruošęs A. Puškorius (Puškorius A. Archeologinis odinis apavas Lietuvoje. Odinio apavo konservavimas. Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2005; Puškorius A. Senojo odinio apavo terminija // Lietuvos archeologija. Vilnius, 2007. T. 30, 229–256), su geležies gavyba ir gamyba – B. Salatkienė (Salatkienė B. Geležies metalurgija Lietuvos teritorijoje iki XIII amžiaus. Archeologijos duomenys. Daktaro disertacijos santrauka. Šiauliai, 2006), siauraašmenių pentinių kirvių specifiškesnius terminus yra aptaręs A. Malonaitis (Malonaitis A. Siauraašmeniai pentiniai kirviai Lietuvoje (tipologija ir ergonomika). Daktaro disertacijos santrauka. Vilnius, 2000). Tikėtina, kad tokį bandymą bus ir daugiau.

Panašaus darbo, tik elektroninėje erdvėje, ėmęsi Daiva Vaitkevičienė ir autorių kolektyvas. 2006 m. pradėjo funkcionuoti lituanistikos paveldo

informacinių sistemos „Aruodai“, tačiau net ir joje nėra įvesti visi reikalingi duomenys.

Terminijos problema aktuali ne tik lietuviams, bet ir kitų šalių mokslininkams. Latvaijai archeologinių terminų žodyną paruošė ir išleido 1994 m. (Graudonis J. Arheologijas terminu vārdnīca. Riga, 1994). Panašius darbus yra atlikę ir kitų šalių mokslininkai.

Šiame darbe bus aptarti su galvos danga ir jos papuošalais susiję terminai. Manau, šio darbo spausdinimas paskatins ir kitų sričių tyrinėtojus imtis terminijos darbų.

Tikiuosi, šis darbas susilaiks ir kalbininkų dėmesio – kritikos, patarimų. Tik aptarus platesniams mokslininkų ratui galima būtų galvoti apie Archeologinių terminų žodynų sudarymą ir spausdinimą.

Su galvos danga ir jos puošyba susijusių terminų daugiausia randama straipsniuose, skirtuose šiai papuošalų grupei aptarti (Volkaitė-Kulikauskienė, 1959; 1964; 1984; 1997; Michelbertas, 1972; Vaškevičiūtė, 1992; Vaitkunskienė 1995; Kačkutė, 1995). Tačiau net ir tuose darbuose nėra pakankamai detaliai aptartos smulkios galvos papuošalų detalės.

Taigi šio darbo tikslas ir yra pateikti visų tipų galvos dangos puošybos pavyzdžių ir visų jų detalių terminų.

I. APGALVIAI*

I. CHAPLETS*

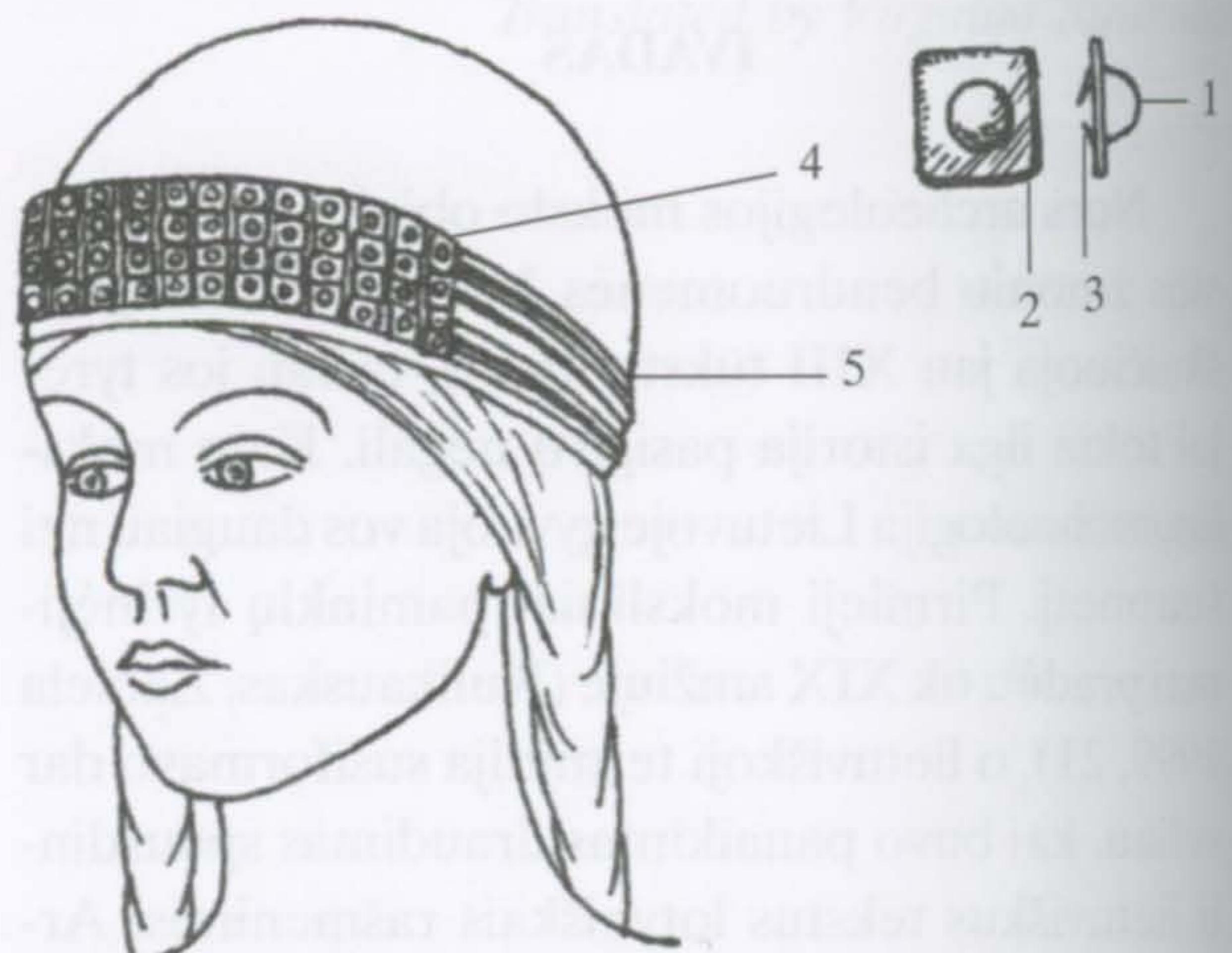
Tai iš metalo, odos ar audinio pagaminti vainikai, gaubiantys galvą kaktos ir viršugalvio srityje ir primenantys karūnélę (1 pav.).

I.1. Apgalvis iš spurgelių ar plokštelių. Tokie apgalviai puošia tik kaktos sritį. Ant odinės juostos dviem ar keturiomis eilutėmis tamprai įsegamos žalvarinės plokštélės ar spurgeliai. Spurgeliai – 0,5 cm, plokštélės – 0,5–1,2x1,2 cm dydžio, ornamentuotos keturiais taškučiais, sudarančiais ro-

1 pav. Apgalvis. Iš metalo, odos ar audinio pagamintas vainikas.

Fig. 1. Chaplet. These are headbands that are made of metal, leather, or cloth, cover the forehead – back of the head, and are similar to a karūnélė, a wide cloth headband that is part of the Lithuanian ethnographic costume.

2 pav. Apgalvis iš spurgelių ar plokštelių: 1 – spurgelis, 2 – plokštélė, 3 – trikampio formos liežuvélis, 4 – plati odinė ar austinė juosta, 5 – siauresnės juostelės.

Fig. 2. Chaplet covered with studs or plates: 1 – cast stud, 2 – cast plate, 3 – triangular prong, 4 – broad leather or cloth band, 5 – narrow strips.

zetę. Kitoje pusėje ir plokštélės, ir spurgeliai turi trikampio formos liežuvélius, kuriais įsegami į odą. Odinė juosta, kuri dengia tik kaktą, baigiasi

* Visi papuošalai gaminti iš žalvario (bronzos), todėl aprašant dirbinius apie metalo sudėtį atskirai nebus užsiminta, išskyrus tuos atvejus, kai naudotas metalas yra ne žalvaris.

* Most of the metal ornaments were made of bronze and so in describing such artefacts, no separate mention is made of the metal except in those instances where another metal was used.

siauresnėmis juostelėmis. Toks apgalvis buvo dėvimas ant kepuraitės, o gal nuometo, laisvai krintančio pečių srityje ir apdengiančio siauresnes juosteles. Nešioti Vakarų Lietuvoje (Kurmaičiai) III–IV a. (2 pav.).

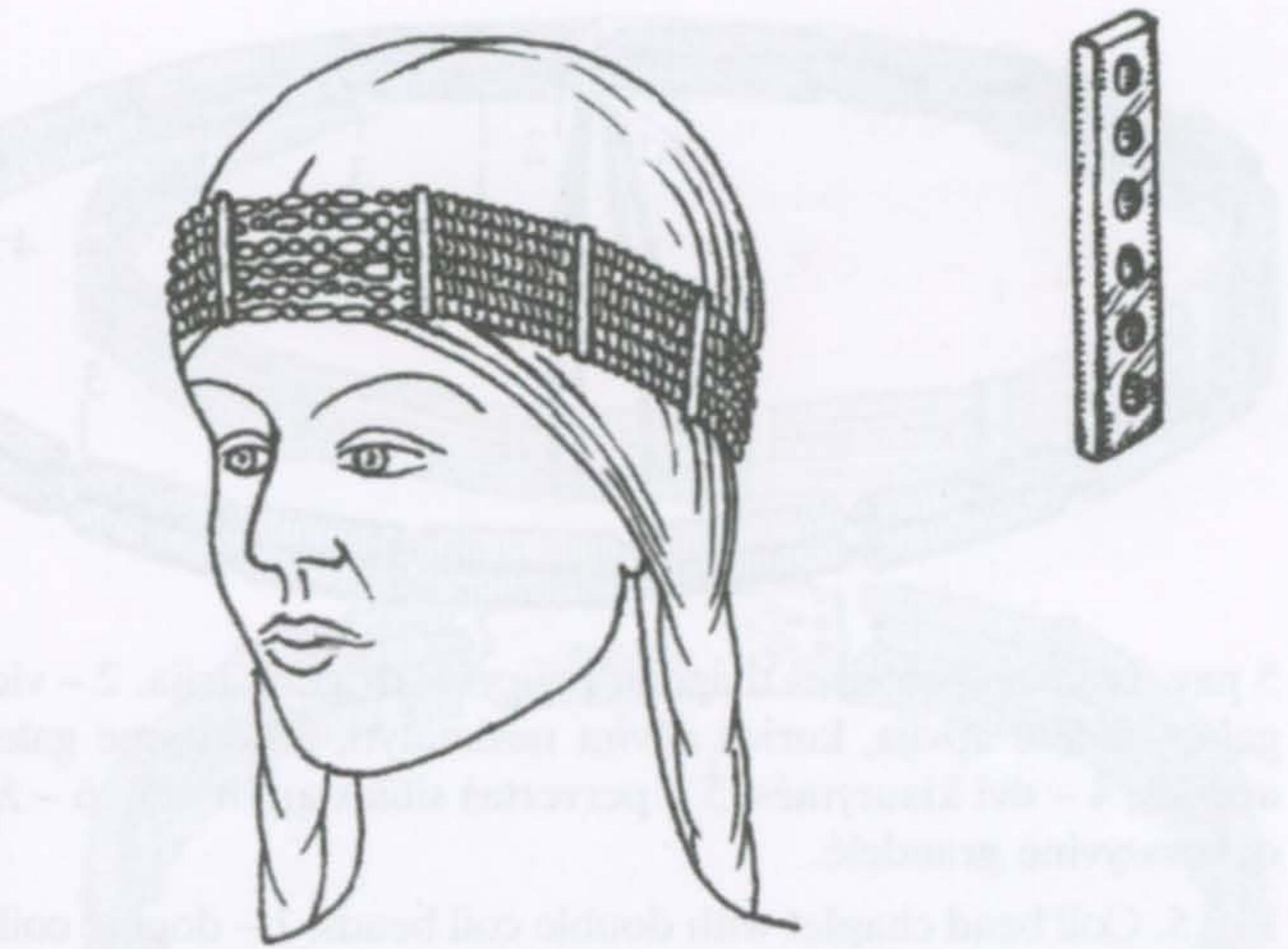
I.2. *Ivijiniai apgalviai*. Tai metalinis 2–6 cm pločio vainikas, gaubiantis galvą kaktos ir viršugalvio srityje ir primenantis karūnėlę. Gamintas iš kelių (nuo 1 iki 6) lygiagrečių ivijų eilių, suvertų ant virvutės – storesnio vilnonio ar plaušinio siūlo. Ivijas vieną nuo kitos skiria (jungia) *grandelės*, *cilindrėliai*, *plokštelės*. Jos (*grandelės*, *cilindrėliai* ar *plokštelės*) apgalvyje atlieka tarsi dvigubą funkciją: vienu metu ir skiria, ir jungia apgalvį. Funkciškai tai būtų jungiamoji apgalvio dalis, o vizualiai – skiriama, skaidanti apgalvį į keletą skirtingai atrodančių dalių. Gali būti atskirtos kiekvienos eilutės ivijėlės atskirai, gali būti atskirtos visų eilučių ivijėlės kartu. Ivijelių ilgis priklauso nuo skiriamaus dalių dydžio. Jei apgalvį sudaro plačios plokštelės, jų sujungimui naudotos trumpos ivijėlės, kai jungiamoji dalis tik cilindrėliai ar grandinėlės, jų sujungimui naudotos ilgesnės ivijėlės. Taigi jų ilgis svyruoja nuo 2,6 iki 6 cm, skersmuo – apie 0,5 cm.

Apgalviai nešioti nuo IV a iki XII a. Jais puošėsi jaunos merginos žemaičių, žiemgalių, aukštaičių, sėlių ir latgalių žemėse (3 pav.).

I.2.1. *Ivijinis apgalvis su skiriamaiomis grandelėmis tarpuose*. Jį sudaro 2 eilės ivijėlių, tarp kurių įverta grandelė, jungianti abi ivijų eiles, ir joms neleidžia išsiskirti.

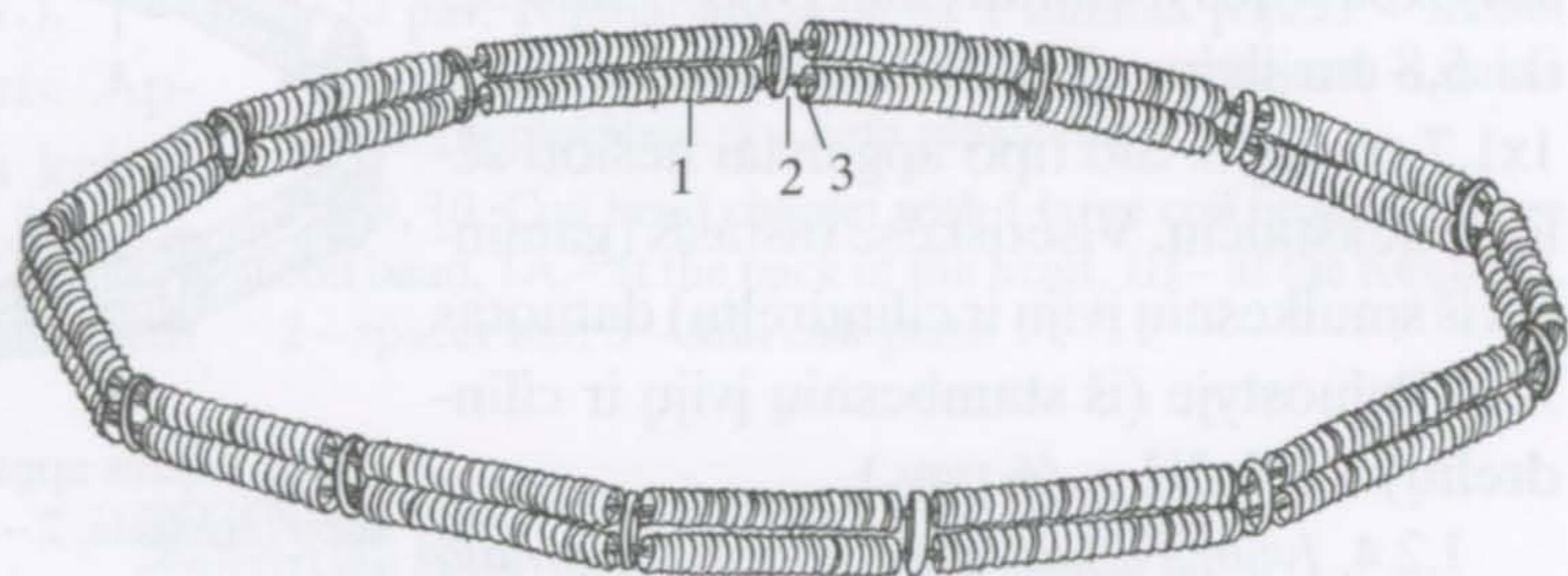
Datuojamas IV a. Nešiotas Vidurio Lietuvoje (Plinkaigalis)* (4 pav.).

I.2.2. *Ivijinis apgalvis iš dvigubų ivijų*. Vizualiai atrodo, jog jis sudarytas iš dviejų ivijų, o iš tikruju apgalvį sudaro dviguba ivija: nematomoje apgalvio pusėje matyti tarsi viena didelė apvija, kitame gale – dvi. Tarp ivijų nėra skiriamaus dalių. Per ivijas greičiausiai buvo perverti du storesni siūlai

3 pav. Ivijinis apgalvis iš šešių ivijų eilių su skiriamaiomis plokštelėmis tarpuose.

Fig. 3. Coil bead chaplets. (These are the primary headdress, which was worn alone or sometimes with a coil bead circlet and have 1–6 rows of coil beads separated by ring, cylindrical bead, or tube spacers or by spacer bars or plates.)

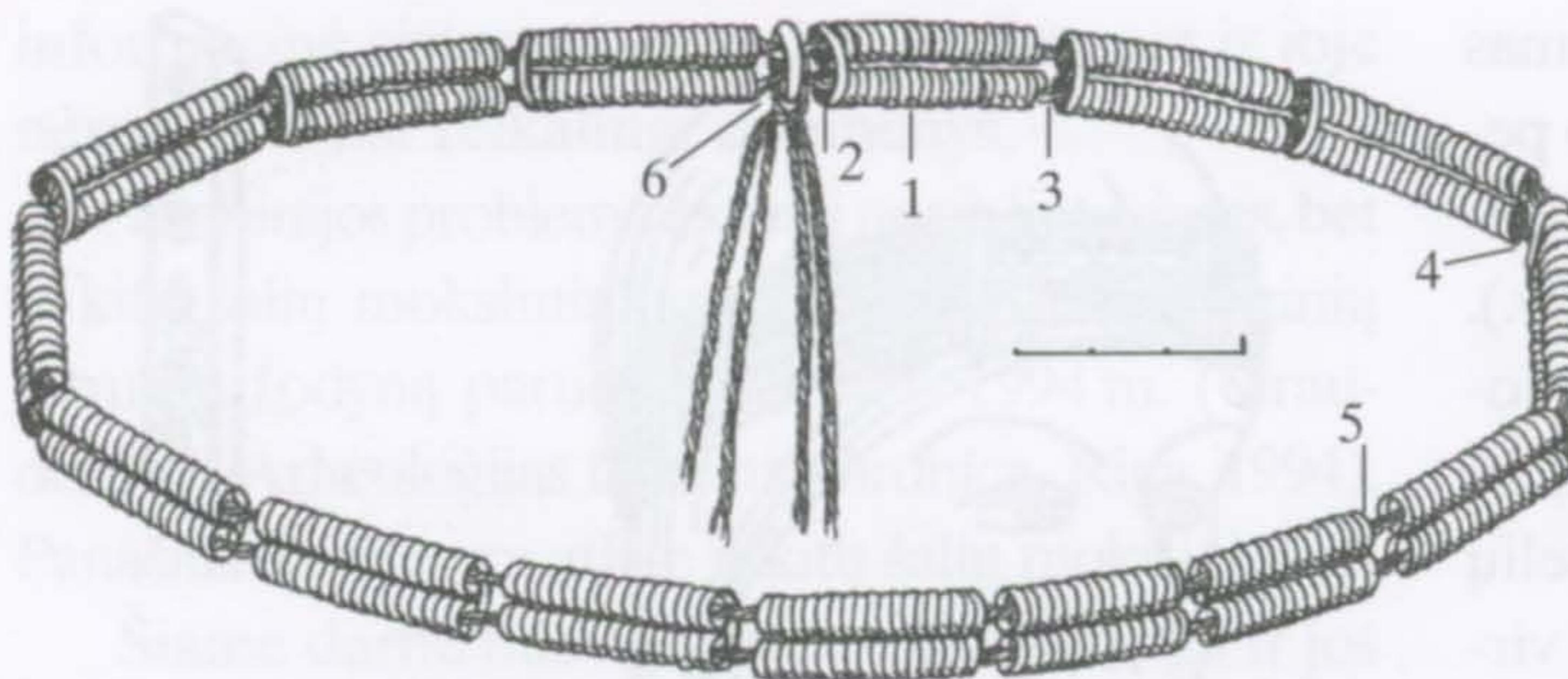
4 pav. Ivijinis apgalvis su skiriamaiomis grandelėmis tarpuose: 1 – dvi atskirov ivijos, 2 – grandelė, 3 – virvutė ar siūlai.

Fig. 4. Coil bead chaplet with ring spacers: 1 – two separate coil beads, 2 – ring bead, 3 – cord.

(ar virvutės). Jie turėjo matytis ir tarpuose tarp ivijų. Pakaušio srityje dvi siūlų ar virvučių eilės sujungtos (prilaikytos) dekoratyvine grande. Toks apgalvis rastas Plinkaigalyje, datuotas IV a. pab.–V a. pr. (5 pav.).

I.2.3. *Ivijinis apgalvis su cilindrėliais*. Tokį apgalvį sudaro 3 (Visetiškis) ar 7 (Pajuostis) ivijų eilės. Cilindrėliai skiria ne visas ivijų eiles, bet tik vienos eilės ivijas. Apgalvis turi tiek cilindrėlių eilių, kiek yra ivijų eilių. Todėl ivijų eilės, kad neiš-

* Jeigu tokio tipo apgalvių randama daug, nurodomos tik jų radimo sritys, jeigu apgalviai vienetiniai, nurodoma konkreči jų radimo vieta.

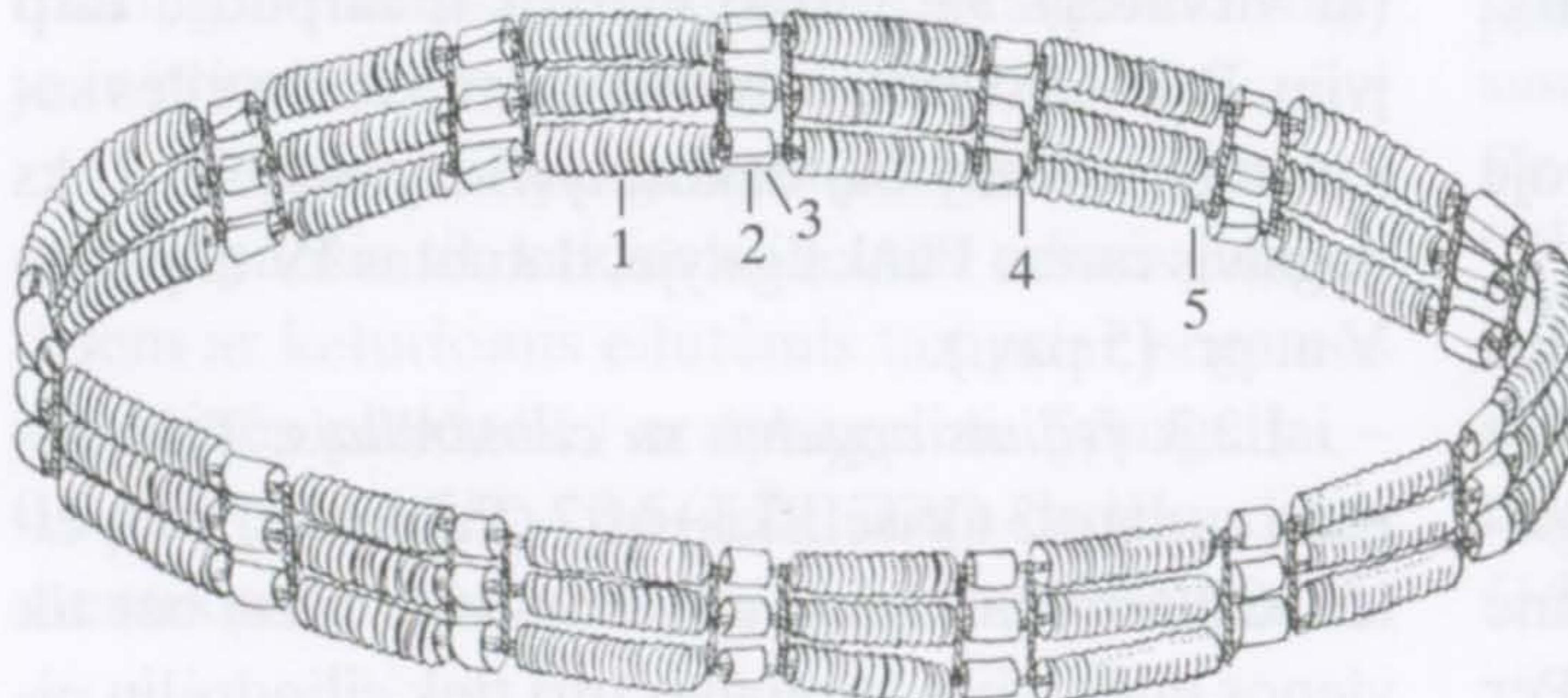

5 pav. Įvijinis apgalvis iš dvigubų įviju: 1 – dviguba įvija, 2 – viename gale – didelė apvija, kurios dėvint nesimatytis, 3 – kitame gale – dvi apvijos, 4 – dvi kiaurymės, 5 – pervertas siūlas ar virvutė, 6 – žiedinė dekoratyvinė grandelė.

Fig. 5. Coil bead chaplet with double coil beads: 1 – double coil bead, 2 – one large turn concealed at one end, 3 – two separate turns at the other end, 4 – two separate holes, 5 – cord showing in the spaces between the double beads, 6 – decorative ring bead.

siskirtų, turėjo būti perpintos prie įviju lūžimo linijos tokia pačia virvute, ant kurios suvertos įvijos ir cilindrėliai. Įvijos – nuo 3,5 iki 5,8 cm ilgio, cilindrėliai – 0,6x0,8 cm ir 1x1,7 cm ilgio. Šio tipo apgalviai nešioti sėlių ir aukštaičių. Visėtiškėse rastasis (gaminamas iš smulkesnių įviju ir cilindrėlių) datuotas X a. Pajuostyje (iš stambesnių įviju ir cilindrėlių) – IX–XI a. (6 pav.).

I.2.4. Įvijinis apgalvis su siaura skiriamaja plokšteliu. Tokie apgalviai gaminti iš kelių įvijelių eilių (2–6), kurių tarpuose – lieta skiriamoji plokštélé su šonuose esančiomis 2–5 skylutėmis siūlui perverti. Plokštélės siauros, nuo 0,5–1 cm plo-

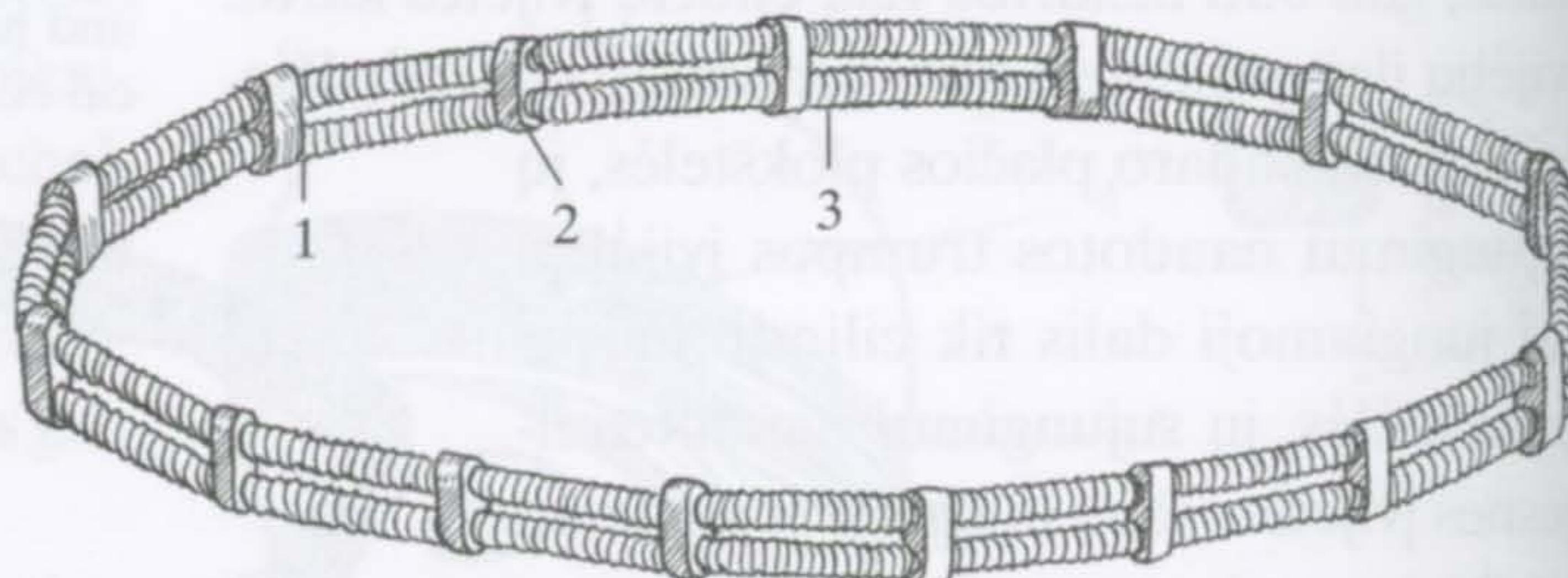
6 pav. Įvijinis apgalvis su cilindrėliais: 1 – įvija, 2 – cilindrėlis, 3 – sulenkimas, 4 – lūžio linija, 5 – perpintas virvute.

Fig. 6. Coil bead chaplet with cylindrical beads: 1 – coil bead, 2 – cylindrical bead, 3 – butt seam, 4 – break line, 5 – connecting cord.

čio, priklausomai nuo jas jungusių įviju eilių – 1,5–6 cm aukščio, neornamentuotos. Plačiausiai paplitę 3–5 įviju eilučių apgalviai. Nešioti sėlių, žiemgalių, žemaičių, aukštaičių, latgalių. Datuoti V–XI a. (7 pav.).

I.2.5. Įvijinis apgalvis su T raidės formos skiriamaja plokšteliu skerspjūvyje. Šių apgalvių skiriamosios plokštélės skerspjūvyje esti T pavidalo, jų plokščioji priekinė pusė – iki 2,5 cm pločio, bet plona ir „lengva“. Plokštelių pakraštéliai ornamentuoti vertikaliomis įspausdintų akučių eilémis. Skylutės (dažniausiai 5) siūlui perverti išlietas plokštélės kojelėje. Nešioti V–VI a. žemaičių ir aukštaičių (8 pav.).

I.2.6. Įvijiniai apgalviai su 1 stambia įvija. Tokie apgalviai pakaušio (o kai kada ir kaktos)

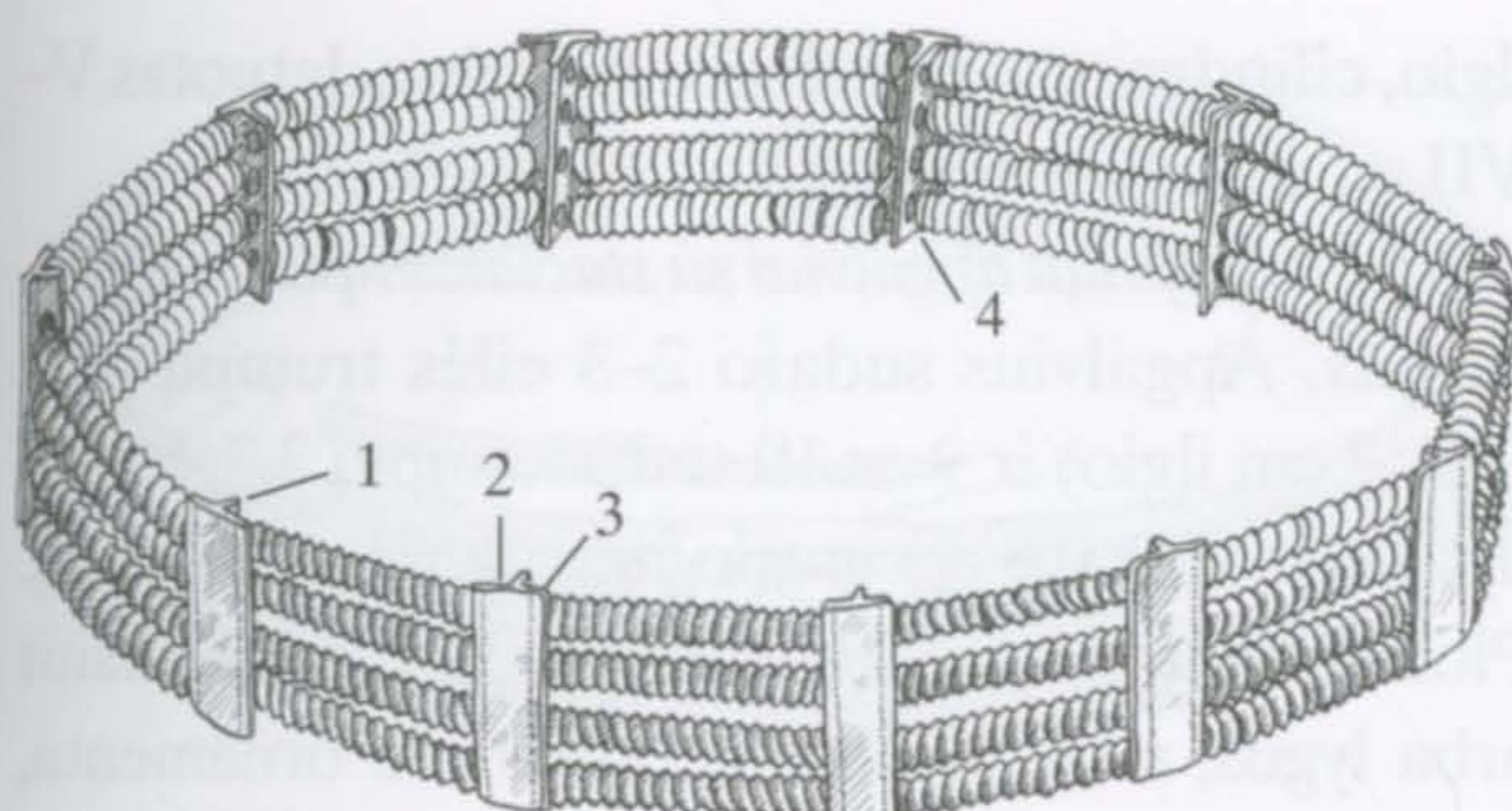

7 pav. Įvijinis apgalvis su siaura skiriamaja plokšteliu: 1 – siaura skiriamoji plokštélé, 2 – išlietas skylutės siūlui perverti, 3 – dvi atskiroji įvijos.

Fig. 7. Coil bead chaplet with spacer bars: 1 – spacer bar, 2 – cast cord holes, 3 – two separate beads.

srityje turi stambią – iki 2 cm skersmens ir 20 cm ilgio – įviją. Stambi įvija tvirtinama prie įviju eilių siaura skiriamaja plokšteliu. Įviju eilutes tokiuose apgalviuose skiria taip pat siauros skiriamosios plokštélės. Kartais, kai stambi įvija puošia apgalvį kaktos srityje, pakaušio srityje būna idéta plona lieta plokštélé įsmaugtu viduriu. Nešioti V–VI a. žemaičių, aukštaičių, sėlių (Sauginiai, Daujėnai, Berklainiai, Lieporiai) (9, 10 pav.).

I.2.7. Įvijiniai apgalviai su plona ornamentuota plokšteliu pakaušyje. Apgalviai su siauromis skiriamosiomis plokštélėmis pakaušio srityje turi ploną, truputį per vidurį įsmaugtą skardinę, 5–7 cm ilgio ir apie 3 cm pločio plokštélę. Plokštélės šonuose esti po 5 sky-

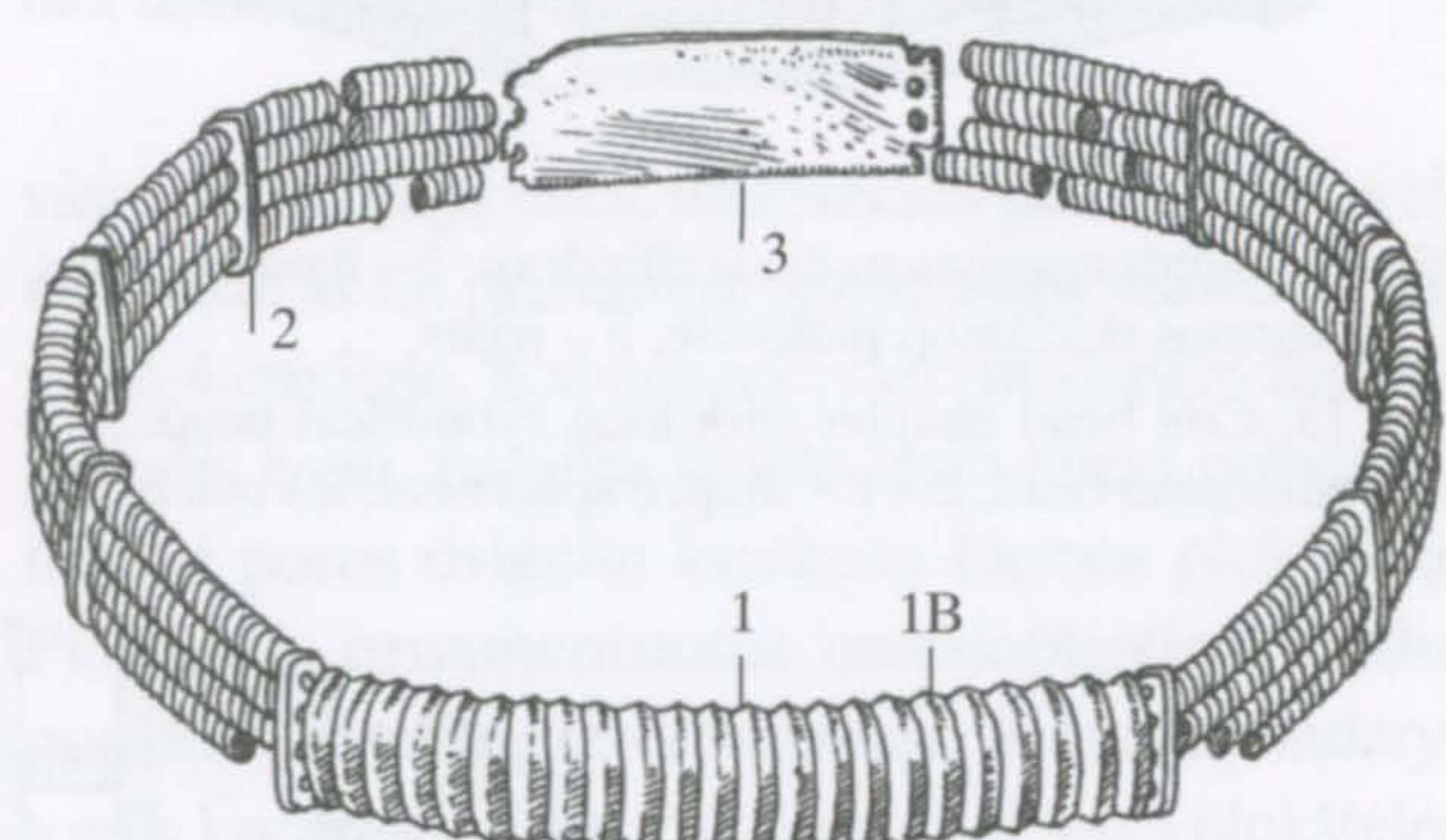
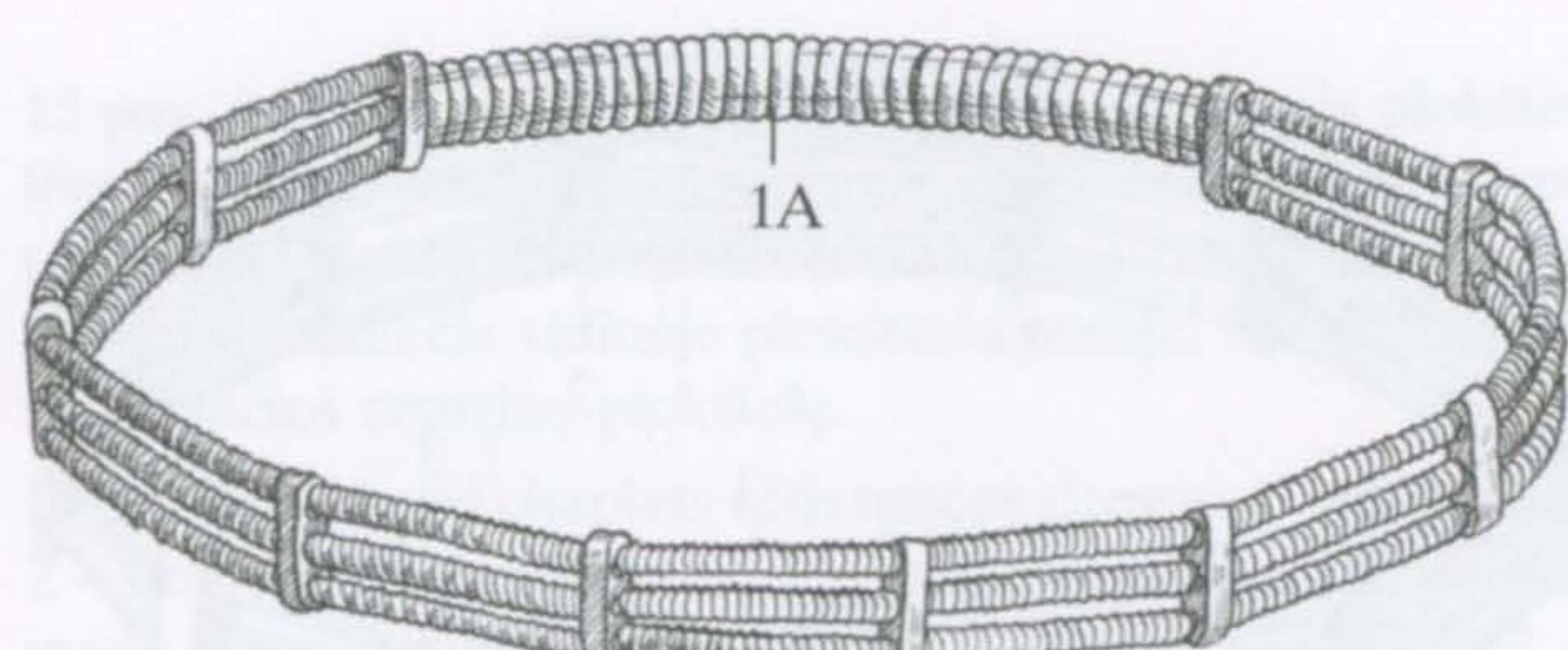

8 pav. Ivijinis apgalvis su T raidės formos skiriamaja plokštelių skerspjūvyje: 1 – T raidės formos skerspjūvis, 2 – plokščioji priekinė pusė, 3 – pakraštėliai ornamentuoti akučių eilėmis, 4 – plokštelių kojelė su išlietomis skylutėmis.

Fig. 8. Coil bead chaplet with T – shaped spacer bars: 1 – T – shaped spacer bar, 2 – spacer front, 3 – chased decoration on the edges, 4 – spacer leg with cast holes.

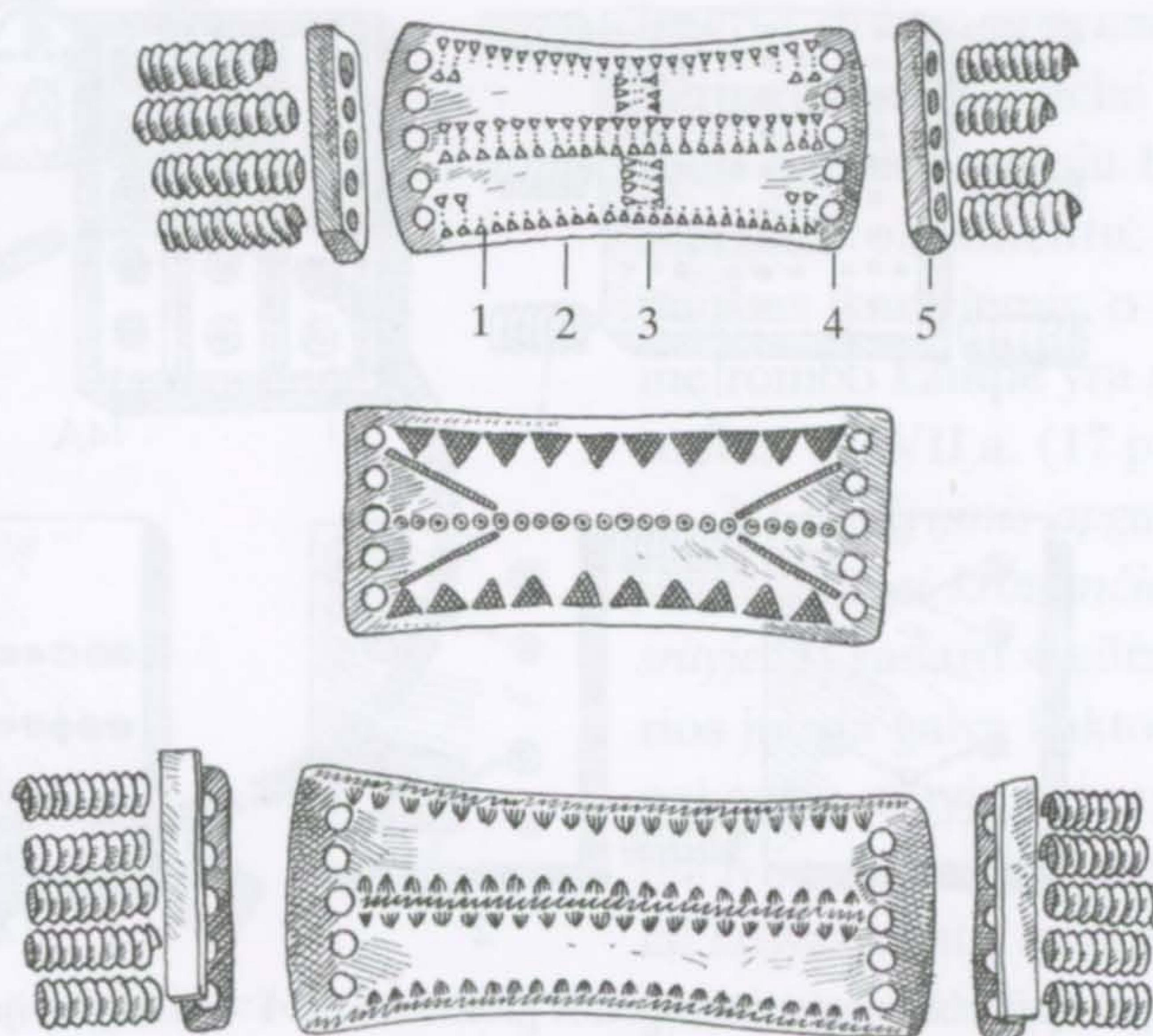
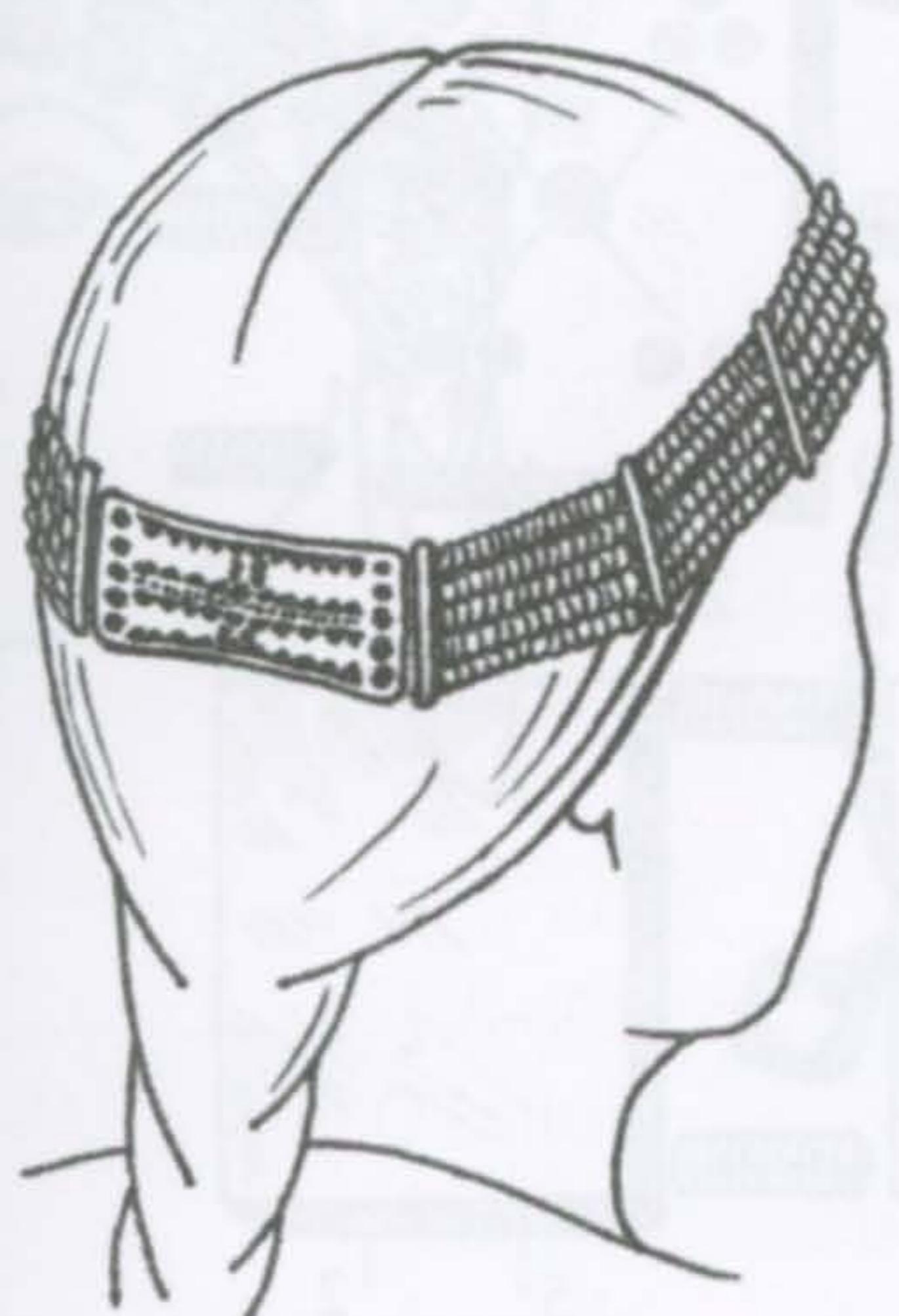
lutes, skirtas tvirtinimui prie skiriamosios plokštelių. Plokštelié tuošta geometriniu ornamentu, kurį sudaro ritmiškai išdėlioti trikampėliai, akutės, įkarėlės. Nešioti V–VI a. žemaičių (11, 12 pav.).

I.2.8. Ivijinis apgalvis su ilgais cilindrais. Apgalvis pagamintas taip, kad ivijų tarpus keičia cilindrai. Ivijų ir cilindrų eilutes skerspjūvyje skiria T formos skiriamosios plokšteliés. Ivijos – 6 cm

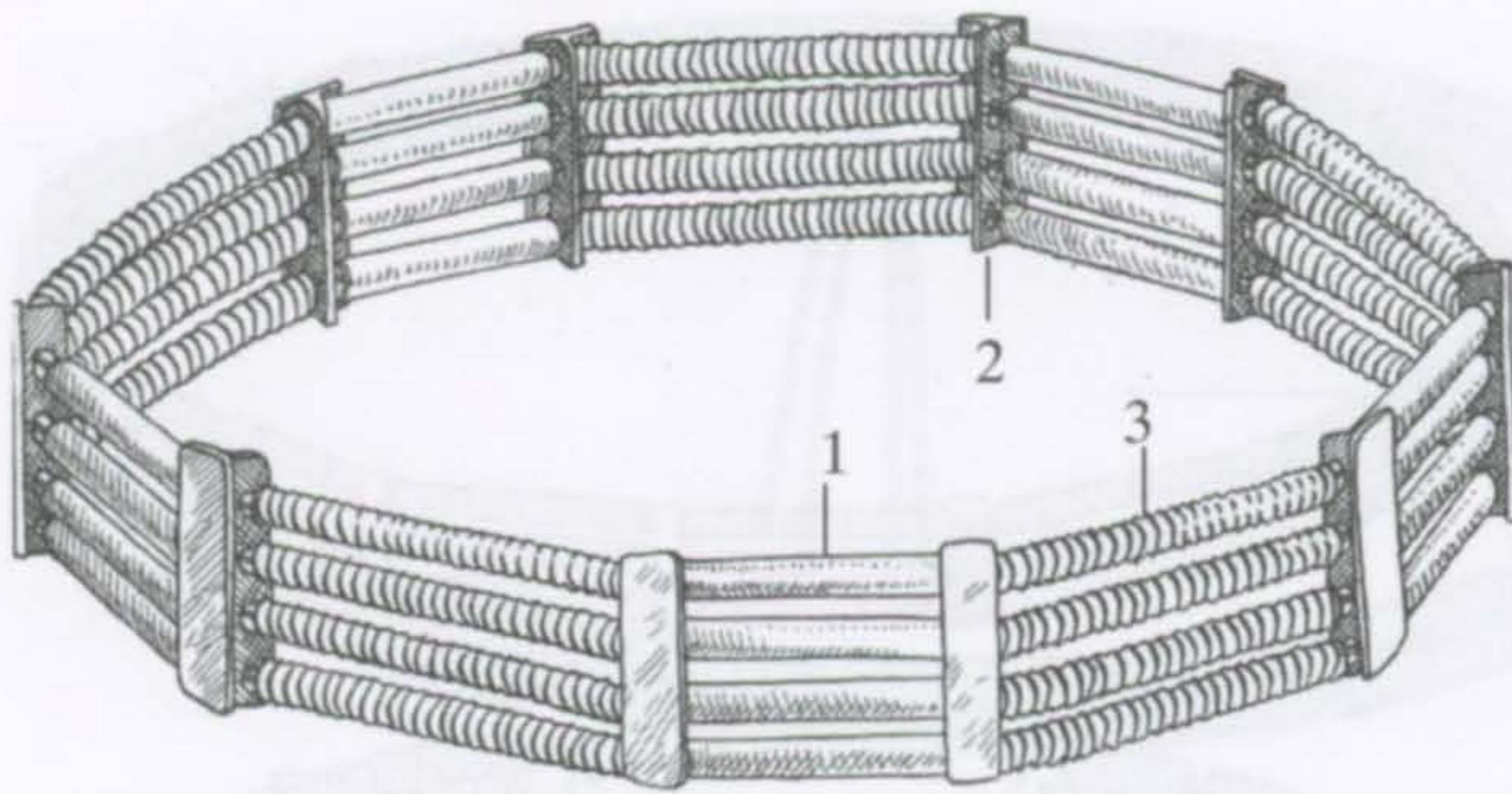
9, 10 pav. Ivijiniai apgalviai su 1 stambia ivija: 1 – stambiai ivija, 1A – pakaušio srityje, 1B – kaktos srityje, 2 – siaura skiriamoji plokštélé, 3 – lieta plokštélé.

Fig. 9, 10. Coil bead chaplet with 1 large coil bead: 1 – large coil bead, 1A – at the back of the head, 1B – at the forehead, 2 – spacer bar, 3 – thin cast plate.

11, 12 pav. Ivijiniai apgalviai su plona ornamentuota plokšteliu pakaušyje: 1 – lieta plokštélé, 2 – ornamentuota geometriniu raštu, išliejant jí kartu su plokšteliu, 3 – per vidurį išmaugta, 4 – penkios skylutės šonuose, 5 – siaura skiriamoji plokštélé.

Fig. 11, 12. Coil bead chaplet with a decorated plate at the back of the head: 1 – thin cast plate, 2 – geometric cast design, 3 – narrower in the middle, 4 – five holes on the sides, 5 – spacer bar.

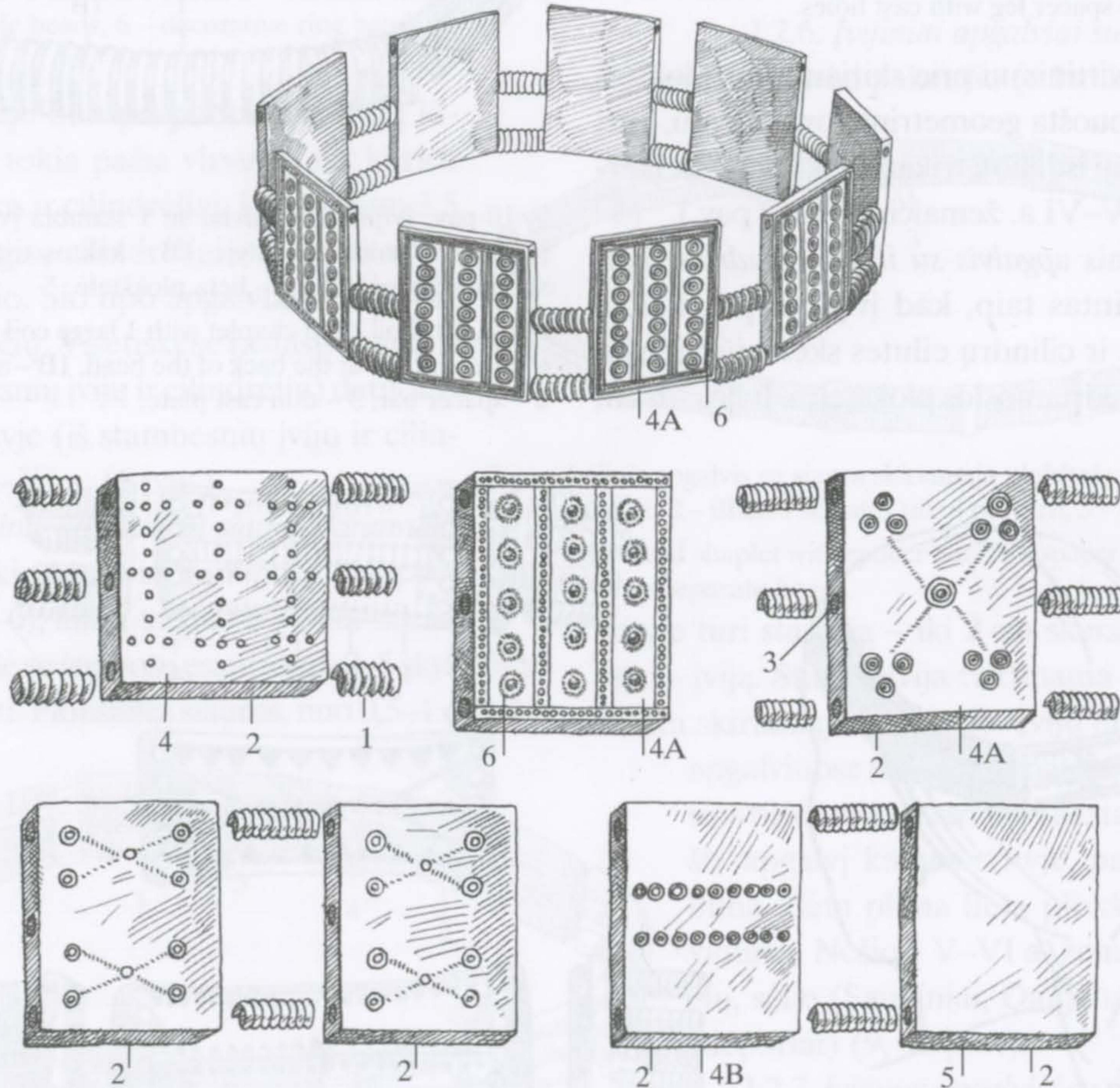

13 pav. Įvijinis apgalvis su ilgais cilindrais: 1 – ilgas cilindras, 2 – T formos skiriamoji plokštelė, 3 – įvijos.

Fig. 13. Coil bead chaplet with long cylindrical beads: 1 – cast cylindrical bead, 2 – T – shaped spacer bar, 3 – coil beads.

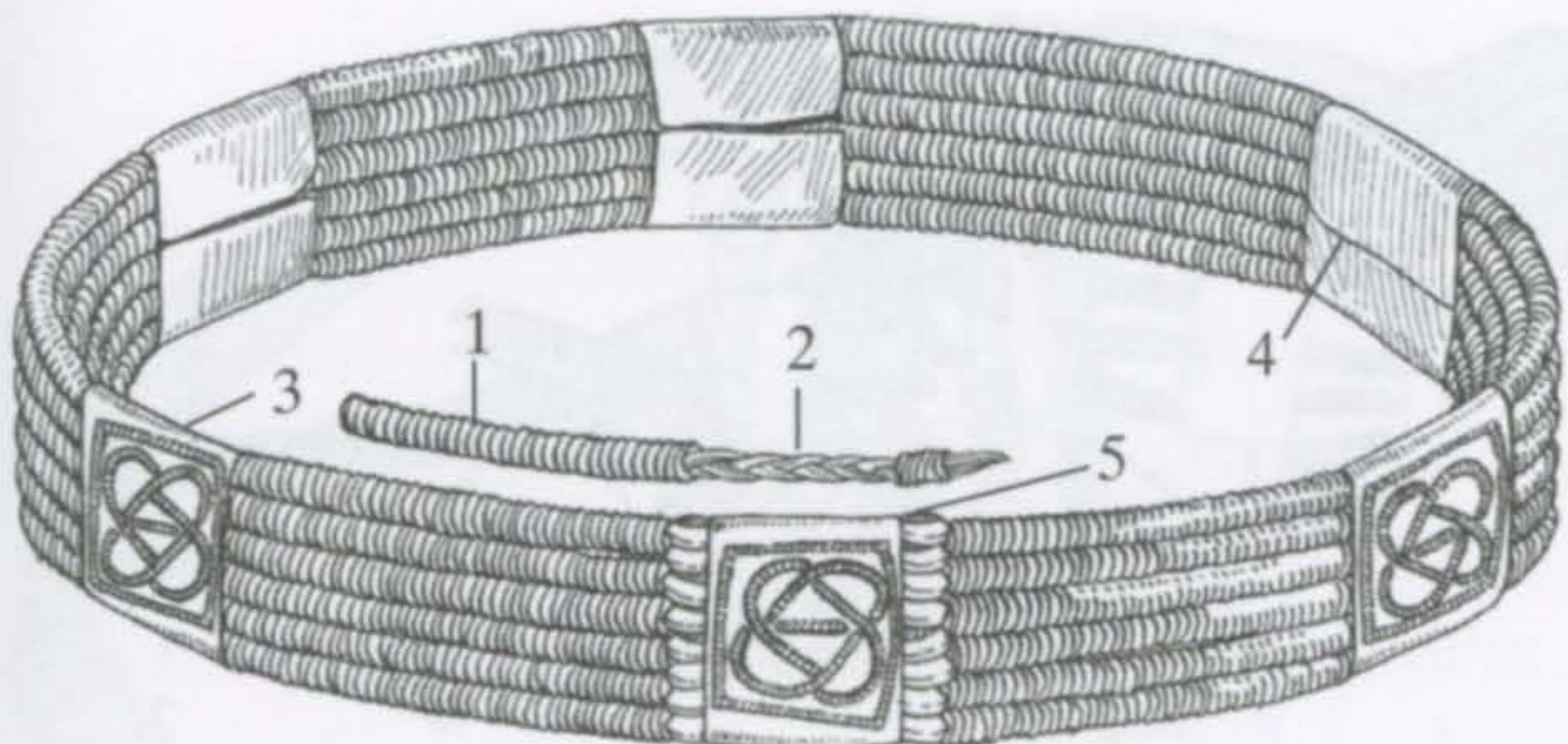
ilgio, cilindrai – 4,5 cm ilgio. Apgalvis datuotas V–VII a., nešiotas aukštaičių (13 pav.).

I.2.9. *Įvijiniai apgalviai su stačiakampėmis plokštelėmis*. Apgalvius sudaro 2–3 eilės trumpų įviju (2,5–3 cm ilgio) ir 9 ar 10 stačiakampių 3,7–6,2 cm dydžio ir apie 0,6 cm storio jungiamujų plokštelius. Plokštelės turi 3 šonuose išlietas skylytes, paviršius arba lygus, arba puoštas geometriniu ornamentu, kurį sudaro ritmiškai išdėliotos visame plokštės plote arba tik pakraščiuose, arba tik centre akučių ir įkartėlių eilės. Kartais plokštelės plotas padengtas balto metalo plokštele. Nešioti VI–VIII a. žiemgalį, žemaičių, rečiau – latgalių (14 pav.).

14 pav. Įvijiniai apgalviai su stačiakampėmis plokštelėmis: 1 – trumpa įvija, 2 – žalvarinė stačiakampė plokštelė, 3 – išlietas skylytės, 4 – geometrinis ornamentas, 4A – visas paviršius, 4B – centras, 5 – neornamentuota, 6 – balto metalo ornamentuota plokštelė.

Fig. 14. Coil bead chaplets with rectangular spacer plates: 1 – short coil bead, 2 – rectangular bronze spacer plate, 3 – cast holes, 4 – cast geometric decoration, 4A – over the entire surface, 4B – in the centre, 5 – plain, undecorated, 6 – decoration-bearing, white metal plating.

I.2.10. Ivijiniai apgalviai su ivijas apglėbiančiomis plokštelėmis. Apgalvius sudaro 6 eilės 5,5 cm ilgio ivijų, suvertu ant supintos virvutės, o jas apglėbia (jungia) 5–6 plonos plokštelės. Sulenkti plokštelėlių galai susiliečia vidinėje pusėje. Plokštelės – 2,2x3,5 cm dydžio. Paviršius ornamentuojamas metaloplastiniu būdu (iš išvirkščiosios dirbinio pusės plonu buku daiktu iškalamas ornamentas). Nešioti IX–X a. žiemgalių. (Pavirvytė) (15 pav.).

I.2.11. Ivijinis apgalvis su kabučiais. Jį sudaro

15 pav. Ivijiniai apgalviai su ivijas apglėbiančiomis plokštelėmis: 1 – ilgesnės ivijos, 2 – supinta lininė ar kanapinė virvutė, 3 – lieta plokštelė, ornamentuota geometriniu ornamentu, 4 – galai susiliečia vidinėje plokštelės pusėje, 5 – grandeles, išskiriančios centrinę plokštelę.

Fig. 15. Coil bead chaplets with spacer sleeves: 1 – coil bead, 2 – braided cord made of linen or hemp, 3 – spacer sleeve made from cast sheet chased with a geometric design, 4 – butt seam, 5 – crimp beads framing the central sleeve.

viena ar dvi ivijų eilės, juosiančios galvą, į kurias simetriškai ar tik priekinėje dalyje įsegti kabučiai. Ivijos 2–4 cm ilgio. Kabučius sudaro puslankio formos lankelis lygiu apatiniu kraštu, prie kurio pritvirtintos dvi poros dvigubų kvadrato formos plokštelės. Plokštelės ornamentuotos metaloplastiniu būdu, puoštos geometriniu ornamentu: iš akučių sudarytomis kryžmomis, kurios sueina į didesnį plokštelės centre esantį apskritimą – akutę. Toks apgalvis rastas Veliuonoje, panašūs – Veršuose, Uptyje, Marvelėje, t.y. aukštaičių gyventose teritorijose, datuojami V–VI a. (16 pav.).

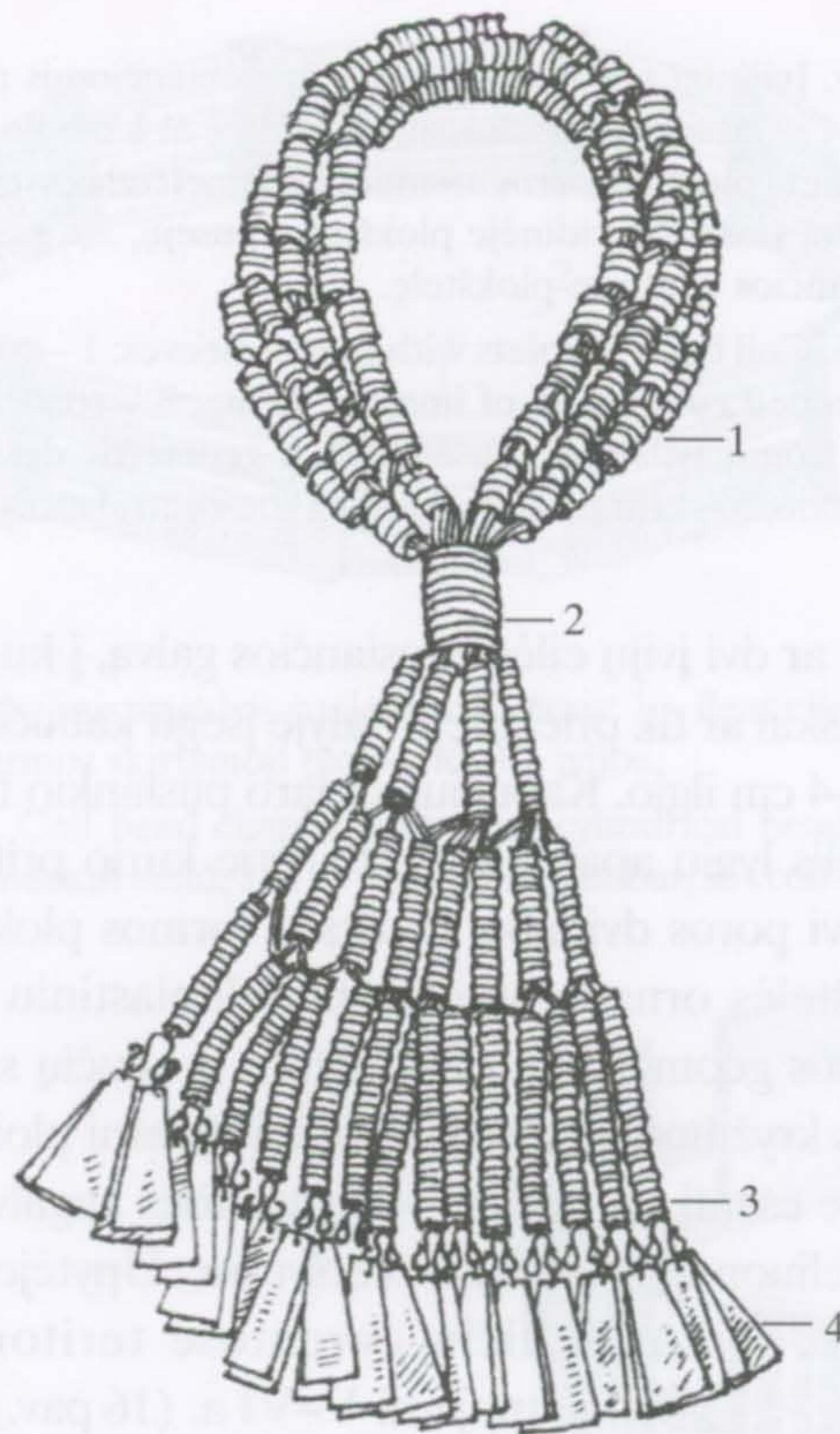
Tokio tipo apgalvis iš vienos ivijų eilės, kurio tik priekinę dalį puošia rombo formos kabučiai, įsegti į didesnes grandis, rastas Pernaravoje. Kabučiai ornamentuoti metaloplastiniu būdu, geometriniu ornamentu: pakraštys puoštas įkartelėmis, o kiekviename rombo kampe yra akutė. Datuotas VI–VII a. (17 pav.).

16, 17 pav. Ivijinis apgalvis su kabučiais: 1 – viena dvi ivijų eilės, 2 – pasagos formos kabutis tiesiu pakraščiu, 3 – dvi poros ornamentuotų kvadratinių plokštelėlių, 4 – rombo formos ornamentuotų plokštelėlės.

Fig. 16, 17. Coil bead chaplet with pendants (with 1 or 2 rows of coil beads): 1 – one to two strands of coil beads, 2 – semicircular pendant, 3 – two pairs of repoussé square pendants, 4 – single repoussé rhomboid pendants.

I.2.12. Ivijinis apgalvis su ivijomis, laisvai krintančiomis pečių srityje. Jį sudaro 4 eilės ivijų, kurios juosia galvą kaktos srityje, o pakaušio srityje sujungtos stambia ivija. Apgalvio ilgesni ivijų galai laisvai krinta, siekdamai pečius, primindami karūnos „kaspinus“. Kai kurie užsibaigia plokštelėmis. Tokie apgalviai populiarūs Latgaloje. Datuoti IX–XIII a., rasti ir Pryšmančiuose (k. 65) (18 pav.).

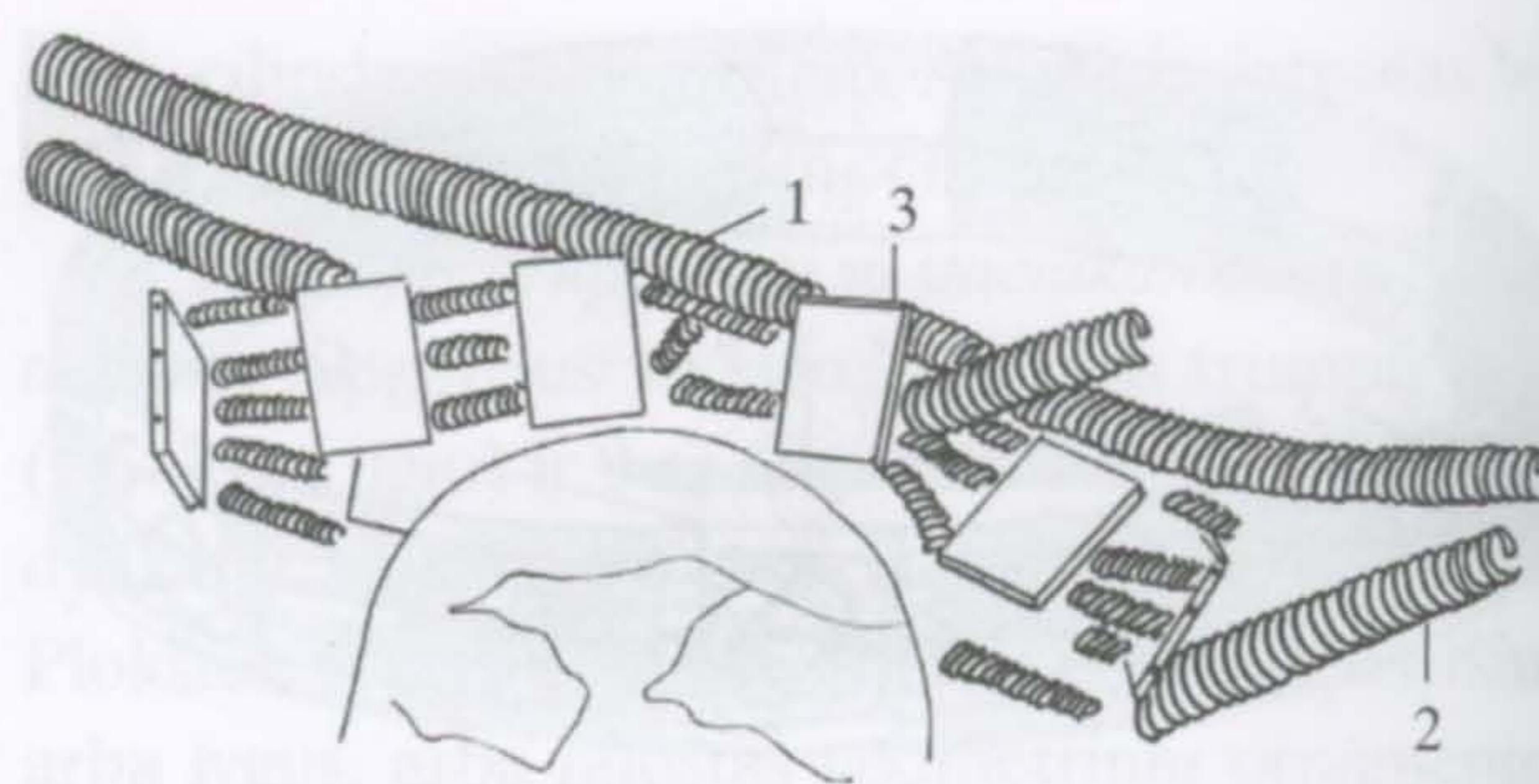

18 pav. Įvijinis apgalvis su įvijomis, laisvai krintančiomis perčiu srityje: 1 – keturios įvijų eilės, 2 – pakaušio srityje sujungtos stambia įvija, 3 – ilgesnės krintančios įvijos, 4 – skardinė plokšteliė.

Fig. 18. Coil bead chaplet with shoulder-length, cascading strands of coil beads: 1 – four strands of coil beads, 2 – a large coil bead at the temple, 3 – cascade of coil beads, 4 – cast sheet pendants.

I.3. Vainikiniai apgalviai. Tai iš vienos ar kelių įvijų eilių arba smulkių įvijelių, suvertu ant virvutės, pagamintas vainikas, juosiantis galvą. Tokie vainikai neturi skiriamųjų dalių (plokštelių, cilindrėlių). Dažnai nešioti kartu su įvijiniu apgalviu (Jauneikiai, k. 439) (19 pav.).

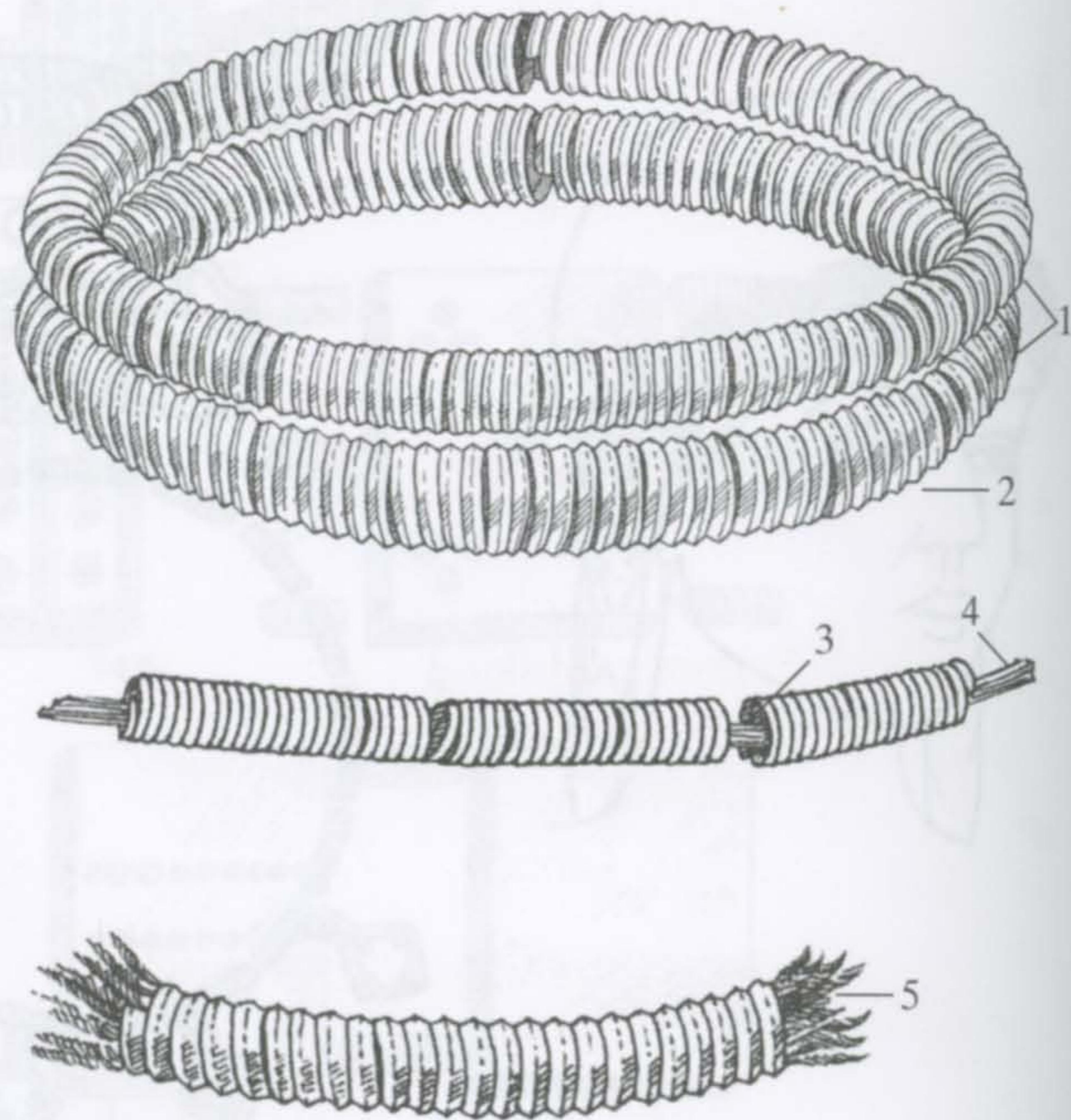
I.3.1. Vainikinis apgalvis, kurį sudaro stambi įvija. Tai galvos papuošalas, pagamintas iš stambios 2–2,4 cm skersmens įvijos. Įvija mediniu virbu arba iš storų vilnonių siūlų supinta virvute sulenkiamą į vainiką. Tokį vainiką gali sudaryti dvi skirtingo skersmens įvijos. VI–VII a. vainikai nešioti kartu su įvijiniais apgalviais. Dėvėti virš jų (Žiemgala, Latgala) arba žemiau jų (Žemaitija). VII–VIII a. nešioti ir be apgalvių (20, 21 pav.).

19 pav. Vainikiniai apgalviai: 1–2 – vainikai, 3 – apgalvis (*in situ*).

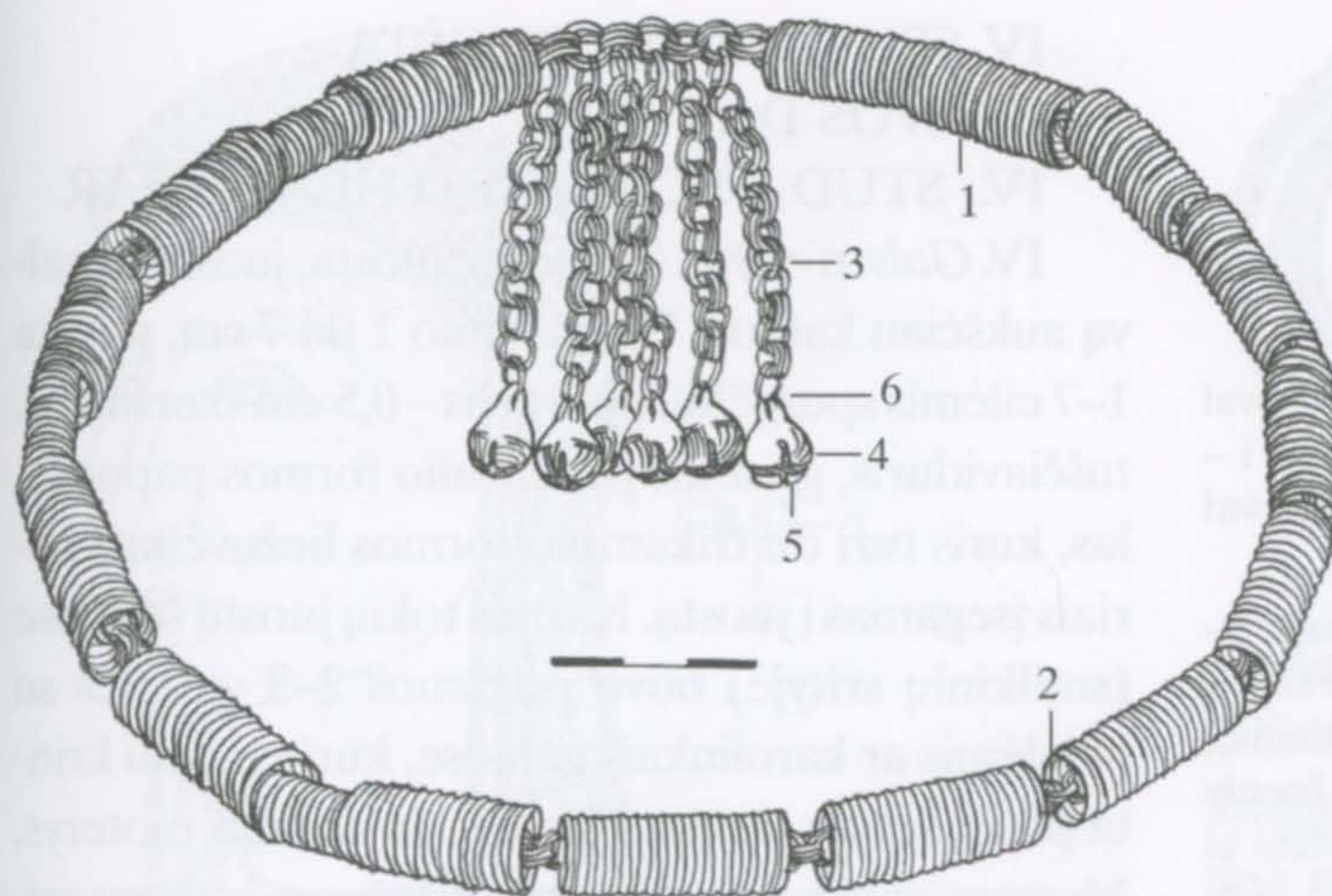
Fig. 19. Coil bead circlets: 1, 2 – coil bead circlets, 3 – a coil bead chaplet in situ with them. (This secondary headdress was always worn with a coil bead chaplet and had large coil beads without any spacers.)

I.3.2. Vainikinis apgalvis iš trumpų įvijų. 2,5–3 cm ilgio ir 1 cm skersmens įvijos suvertos ant žalvarinės grandinėlės. Vainikas sujungimo vietoje, t.y. pakaušio srityje, užsibaigia 6-iomis laisvai krintančiomis žalvarinėmis grandinėlėmis su

20, 21 pav. Vainikinis apgalvis, kurį sudaro stambi įvija: 1 – vainikiniai apgalviai, 2 – vienos įvijos, 3 – sutrūkinėjusi įvija, 4 – medinis virbas, 5 – vilnoniai siūlai.

Fig. 20, 21. Coil bead circlets with one large coil bead: 1 – two coil chaplets, 2 – one coil bead, 3 – broken coil bead, 4 – twig, 5 – wool yarn.

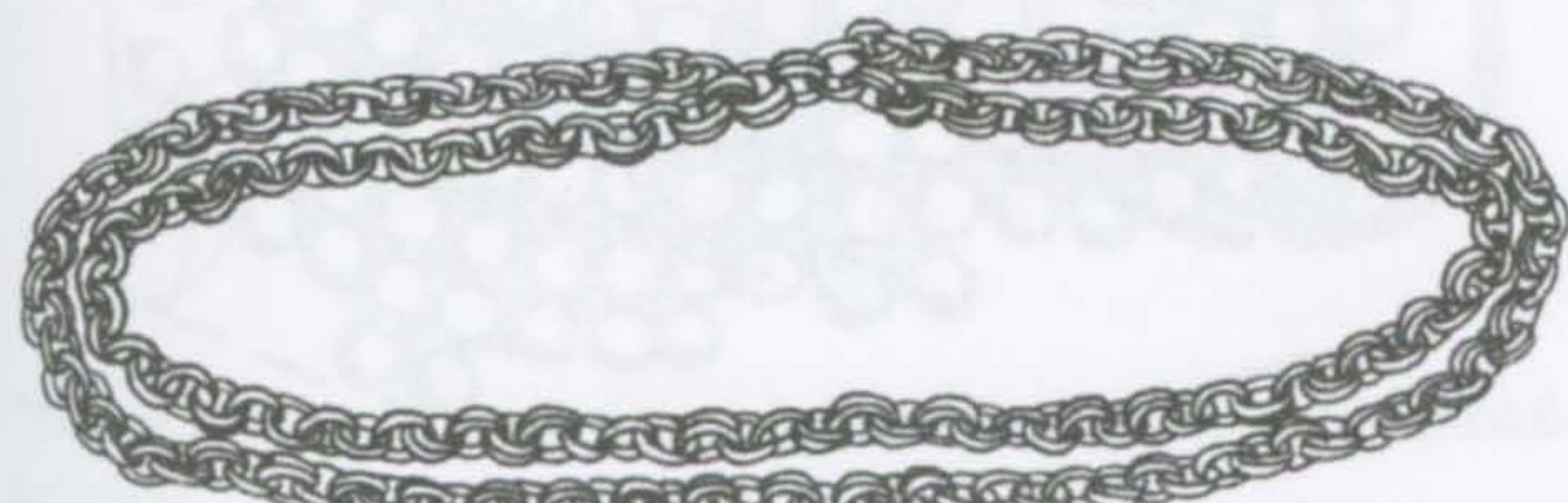
22 pav. Vainikinis apgalvis iš trumpų įvijų: 1 – trumpos įvijos, 2 – grandinėlė, 3 – laisvai krintančios grandinėlės, 4 – kūgio formos lietas vientisas žvangučius su žalvariniais 1–2 rutuliukais viduje, 5 – kryžma ipjova, 6 – ašelė.
Fig. 22. Coil bead circlet with crotals: 1 – large, short coil bead, 2 – bronze chain, 3 – freely hanging chains, 4 – one-piece cast teardrop-shaped crotal with 1–2 bronze pellets, 5 – two throats, 6 – shank.

žvangučiais galuose. Žvangučiai (kriausės) – kūgio formos, gale turi kryžmą – ipjovą, jų viduje esti nedidelis žalvarinis rutuliukas, kuriam juant žvangučius skamba. Tokie vainikai nešioti Žiemgaloje (Pavirvytė, k. 135) ir Latgaloje kartu su įvijiniu apgalviu. Datuojami X–XI a. (22 pav.).

II. GRANDINĖLĖS

II. CHAINS

II.1. Grandinėlės su kabučiais kaktos ar pakaušio srityje. Kepuraitės ar skaros-nuometo kraštas kaktos srityje apjuosiamas žalvarine grandinėle (23 pav.), kurios priekinė – kaktos dalis arba pakaušio sritis puoštos kabučiais. Kabučiai – klevo

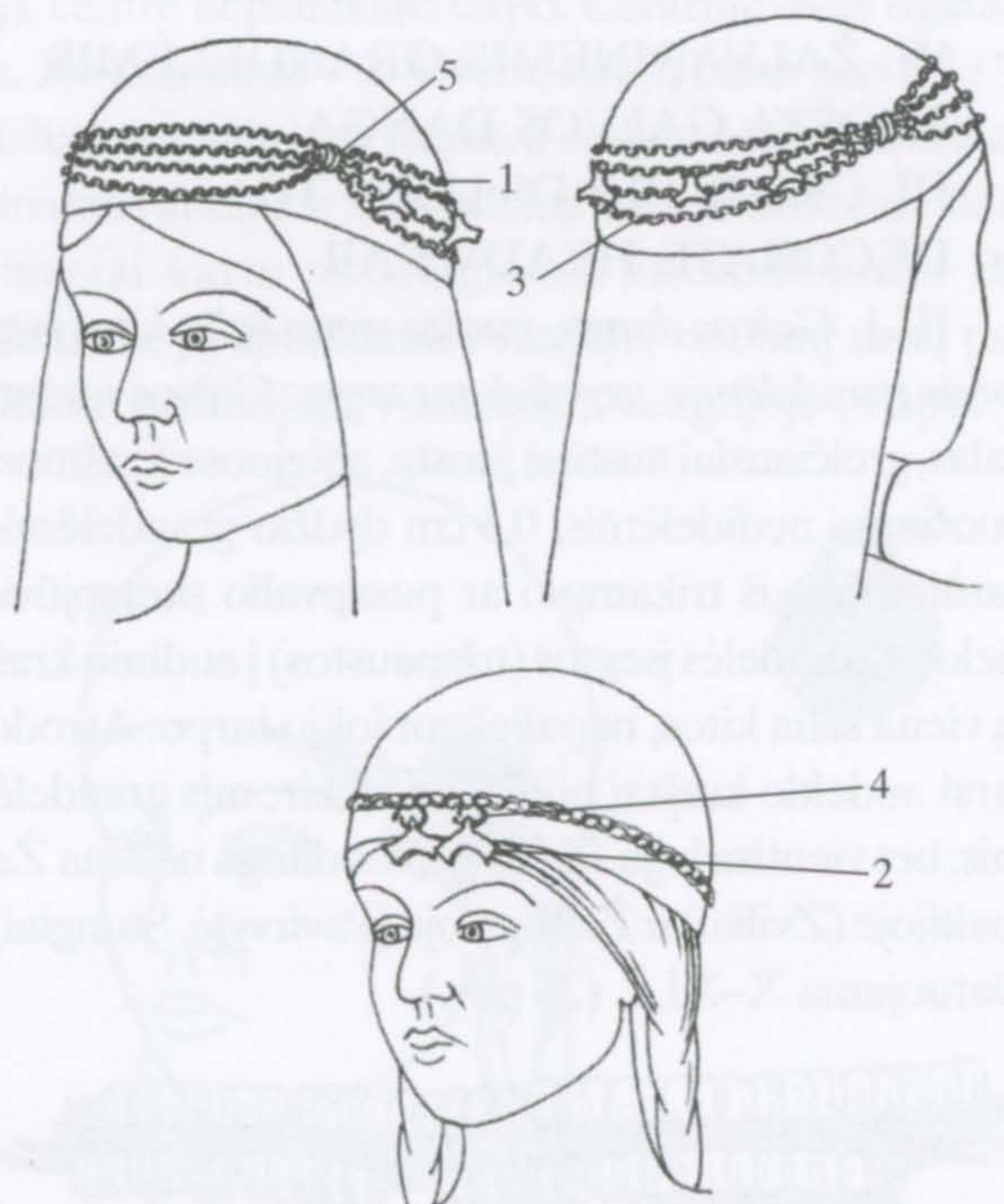

23 pav. Kepurėlės ar skaros (nuometai) kartais dabinamos grandinėlėmis.

Fig. 23. Headscarves, wimples, and caps were sometimes decorated with chains.

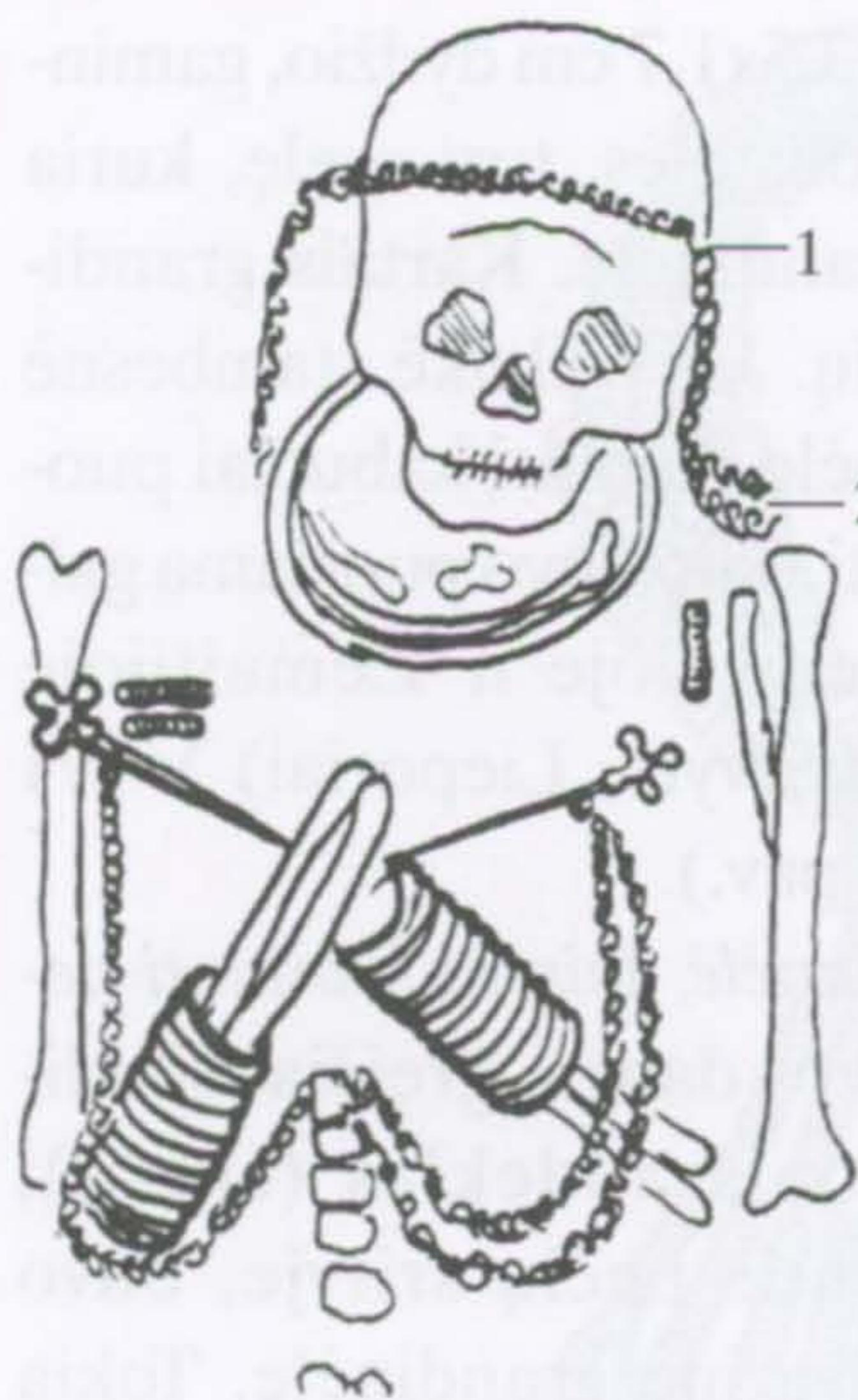
séklės formos, $3,5 \times 1,7$ cm dydžio, gaminant iš plonos plokštelės, turi ašelę, kuria įkabinami į grandinėlę. Kartais grandinėlių būta kelių. Jas prilaikė stambesnė įvija. Į grandinėlę įkabinti kabučiai puošė pakaušio sritį. Taip buvo puošiama galvos danga Žiemgaloje ir Žemaitijoje (Bikavėnai, Pavirvytė, Lieporiai) V–VI ir X–XI a. (24 pav.).

II.2. Grandinėlė, laisvai krintanti pečių srityje. Galvos danga, greičiausiai lininis ar vilnonis audeklas (skara), laisvai krintantis pečių srityje, buvo puošiamas žalvarine grandinėle. Tokia grandinėlė tvirtinama prie audeklo kaktos srityje arba kiek aukščiau jos, o grandinėlė kartu su audeklo kraštais laisvai krinta žemyn ir siekia pečius. Grandinė-

24 pav. Grandinėlės su kabučiais kaktos ar pakaušio srityje: 1 – 4-ios grandinėlės, 2 – klevo sėklės formos kabutis, 3 – kabučiai pakaušio srityje, 4 – kabučiai kaktos srityje, 5 – įvija smilkinkaulio srityje.

Fig. 24. A chain with pendants at the forehead or the back of the head: 1 – four chains, 2 – maple-seed-shaped pendant, 3 – pendants at the back of the head, 4 – pendants at the forehead, 5 – large coil bead at the temple.

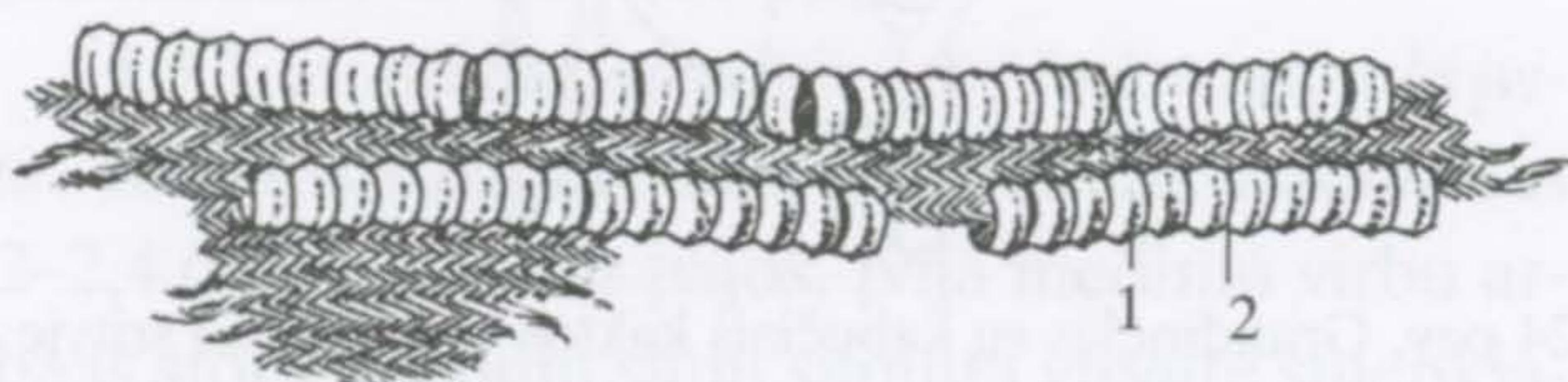
25 pav. Grandinėlė, laisvai krintanti pečių srityje: 1 – grandinėlė, 2 – laisvai krintantys galai.

Fig. 25. A simple chain attached in some manner across the front of the head and hanging freely down to the shoulders at the sides: 1 – chain, 2 – freely hanging ends.

lė pinta iš keturių grandelių. Jos ilgis – 120 cm. Toks papuošalas nešotas Žiemgaloje (Jauneikiai) X–XI a. (25 pav.).

III. ŽALVARINĖMIS GRANDELĖMIS PUOŠTA GALVOS DANGA III. CRIMP BEADS USED TO DECORATE HEADWEAR

III.1. Galvos danga, puošta viena šalia kitos įsegtomis grandelėmis, nepaliekan tarpo. Galvos apdan galas, greičiausiai austinė juosta, abiejuose kraštuose puošiama nedidelėmis, 0,5 cm dydžio grandelėmis, gamintomis iš trikampio ar pusapvalio skerspjūvio vielos. Grandelės įsegotos (užspaustos) į audinio kraštą viena šalia kitos, nepaliekan jokio tarpo. Atrodo, tarsi audeklo kraštai puošti ne atskiromis grandelėmis, bet vientisa žvija. Tokia galvos danga nešiota Žemaitijoje (Žviliai) ir Žiemgaloje (Pavirytė, Stungiai). Datuojama X–XI a. (26 pav.).

26 pav. Galvos danga, puošta viena šalia kitos įsegtomis grandelėmis, nepaliekan tarpo: 1 – grandelė, 2 – įsegotos nepaliekan tarpo.

Fig. 26. Parallel, tightly spaced crimp beads used to decorate headwear: 1 – crimp bead, 2 – attached without leaving any spaces between the beads.

IV. SPURGELIAIS PUOŠTA GALVOS DANGA

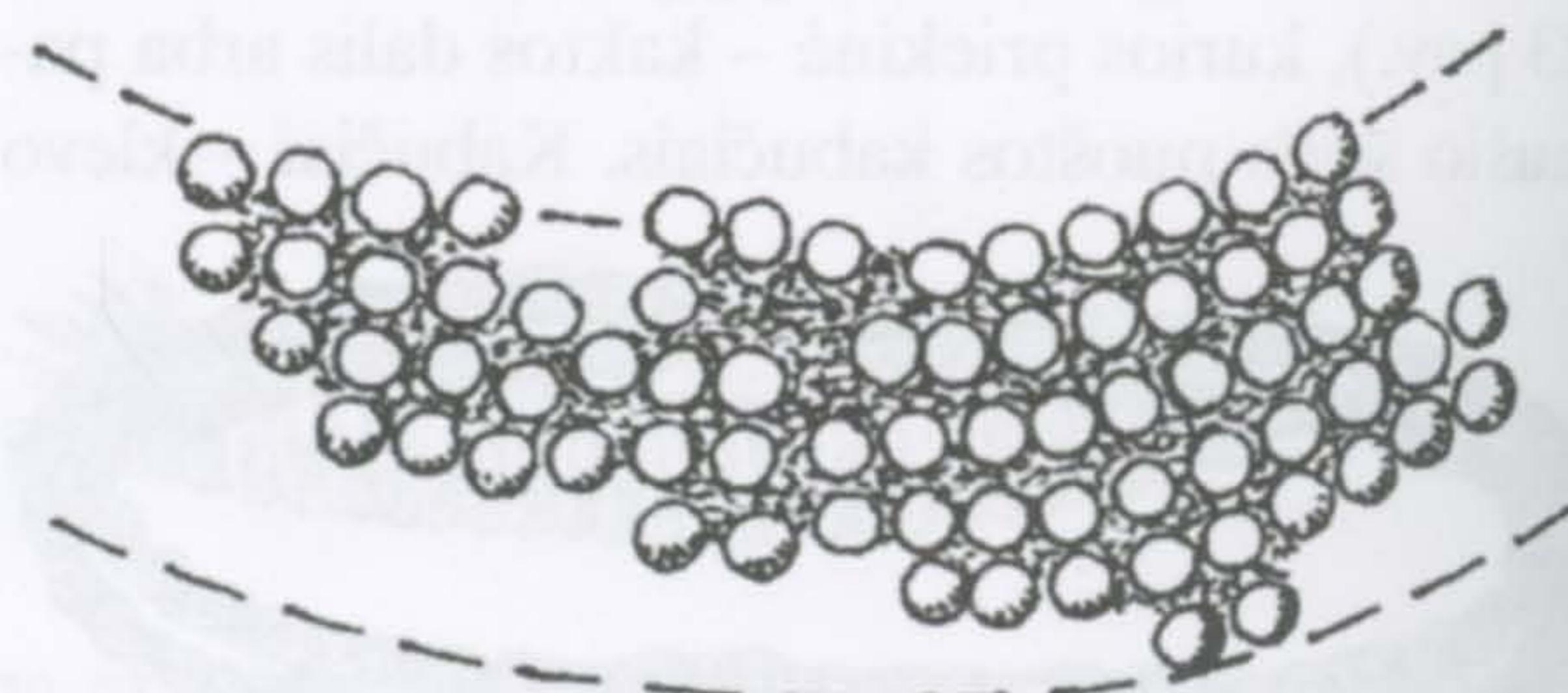
IV. STUD-DECORATED HEADWEAR

IV. Galvos raištis. Tai odinė juosta, juosianti galvą aukščiau kaktos. Plotis – nuo 1 iki 7 cm, puošta 1–7 eilėmis spurgelių. Spurgelis – 0,5 cm skersmens, tuščiaviduris, gaubtas pusapvalio formos papuošalas, kuris turi du trikampio formos liežuvélius, kuriais įsegamas į juostą. Kartais tokią juostą šonuose (smilkinių srityje) buvo įsegamos 2–3 virvutės su įvijėlėmis ar karoliukais galuose, kurie laisvai krinta pečių srityje. Juostas nešiojo ir vyrai, ir moterys. Moterys puošėsi platesnėmis, puošnesnėmis, su pririštomis virvutėmis. Nešiotos Žiemgaloje ir Žemaitijoje VIII–XI a. (27, 28 pav.).

V. ANTSMILKINIAI V. TEMPLE ORNAMENTS

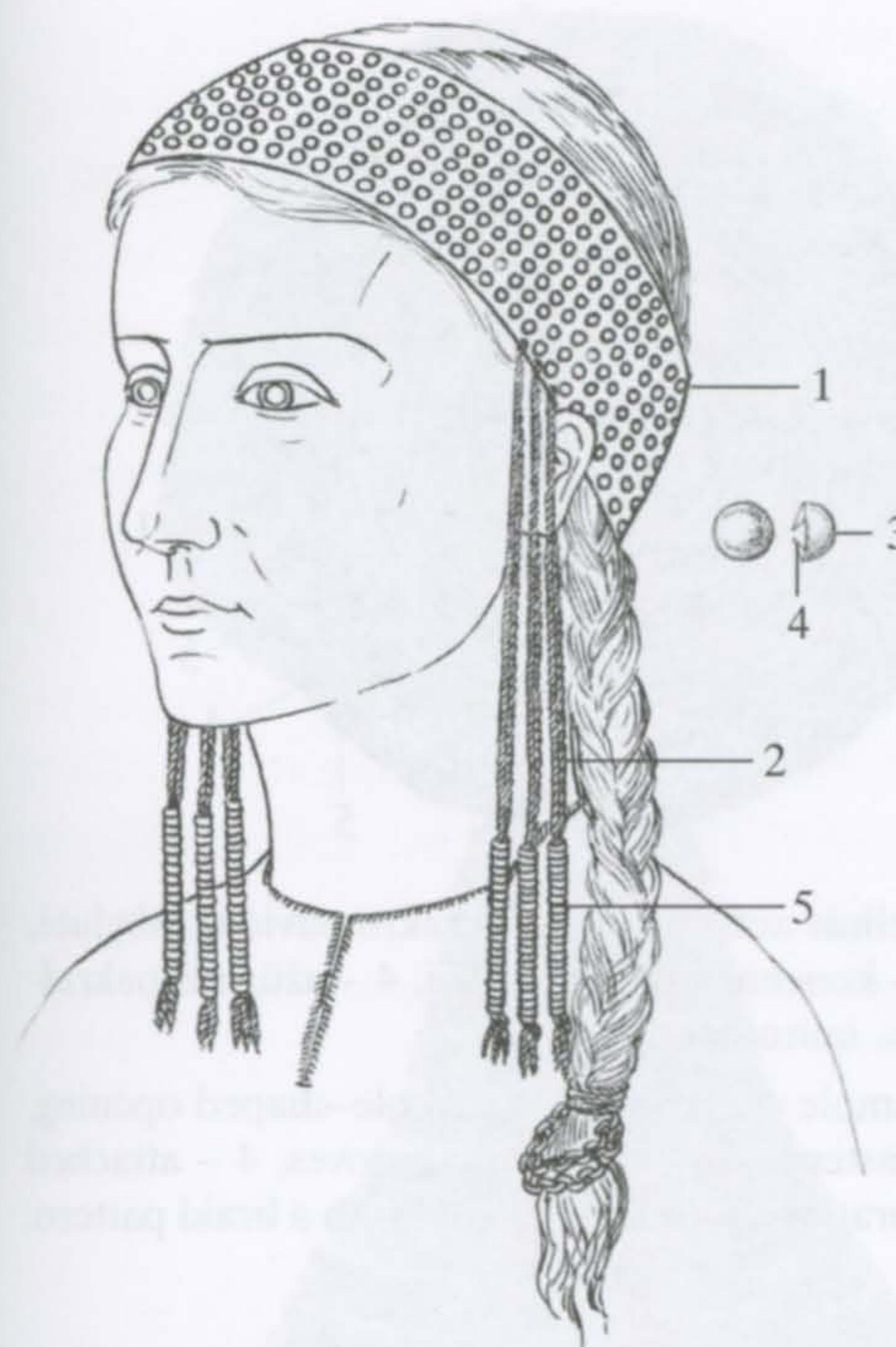
Tai galvos dangos papuošalas, nešiotas įsegtas į kepurę abiejuose jos šonuose, smilkinių srityje. Taip papuoštas keputaite nešiojo moterys. Skirstomas į tris tipus: sraiginius (lit. vad. įvijiniai), žiedinius ir plokštelinius (29 pav.).

Zinomi nuo ankstyvojo geležies amžiaus. Tuo laikotarpiu randami Vakarų Lietuvoje plokštinių kapų su besijungiančiais akmenų vainikais srityje. Senajame geležies amžiuje nešioti Vidurio Lietuvoje, Nemuno žemupio kapinynų kultūrinėje srityje, kiek rečiau Šiaurės Lietuvos pilkapių su akmenų vainikais bei Užnemunės pilkapių su griautiniaiš kapaist kultūrinėse srityse. Randami ir už dabartinės Lietuvos ribų.

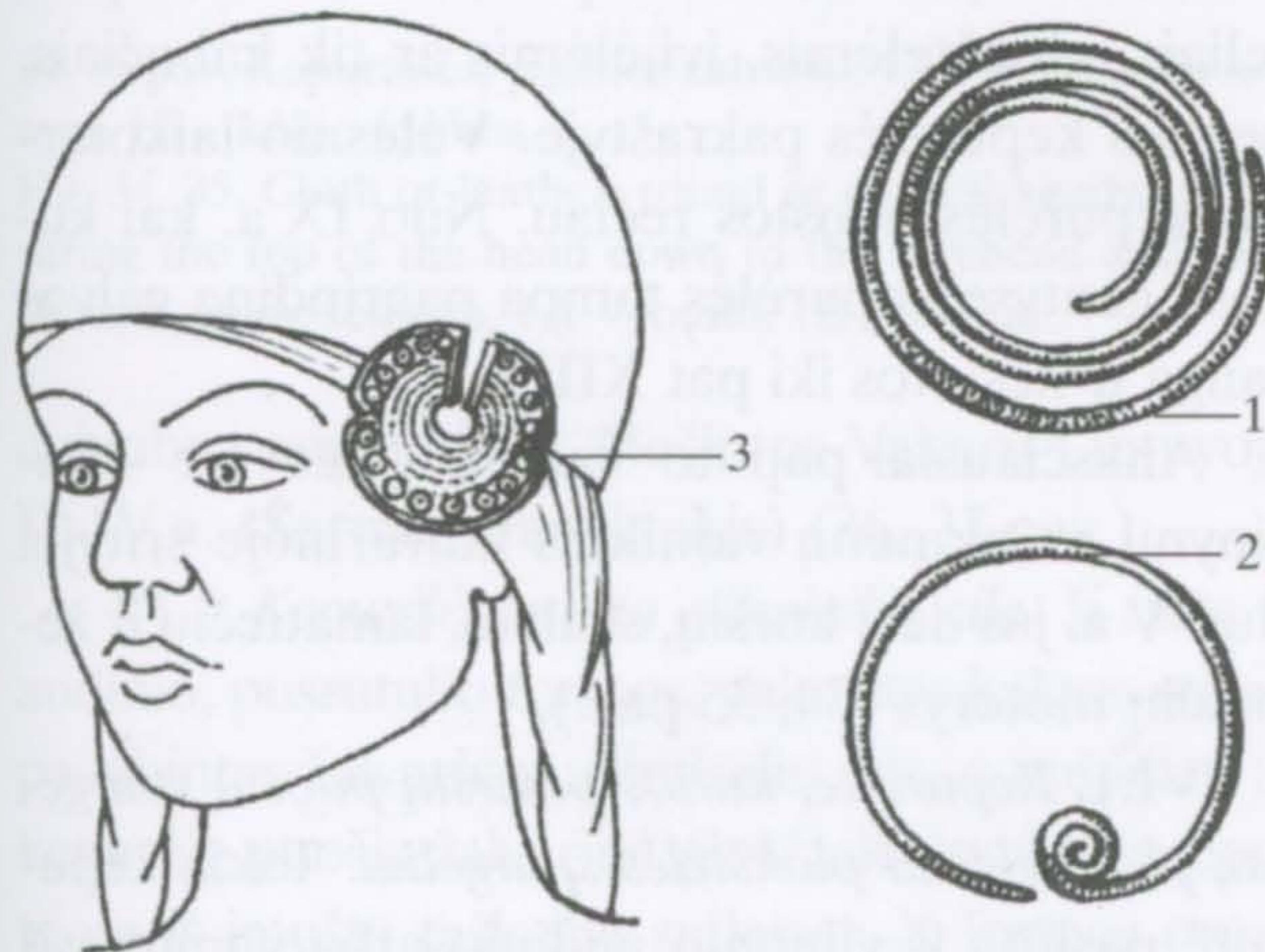
27 pav. Vyrai, ir moterys plaukams surišti ir galvai padabinti nešiojo odines ar austines juostas, į kurias įsegdavo spurgelius.

Fig. 27. In order to hold their hair in place and adorn their heads, both males and females wore leather or cloth bands, onto which studs were attached all around the head.

28 pav. Galvos raištis: 1 – odinė juosta, puošta spurgeliais, 2 – virvutės, laisvai krintančios pečių srityje, 3 – gaubtas pus-apvalės formos spurgelis, 4 – du trikampio formos liežuvėliai, 5 – žvijelės.

Fig. 28. Headbands: 1 – leather band decorated with studs, 2 – shoulder-length, freely hanging wool yarn strands, 3 – hollow, semi-spherical cast stud, 4 – two triangular prongs on the sides, 5 – small coil beads.

29 pav. Antsmilkiniai: 1 – sraiginiai, 2 – žiediniai, 3 – plokšteliniai.

Fig. 29. Temple ornaments: 1 – spiral, 2 – ring, 3 – disc. (Those headwear ornaments were worn attached in the temple area on each side of a cap. Only females wore caps decorated in this manner. The ornaments are divided into three types.)

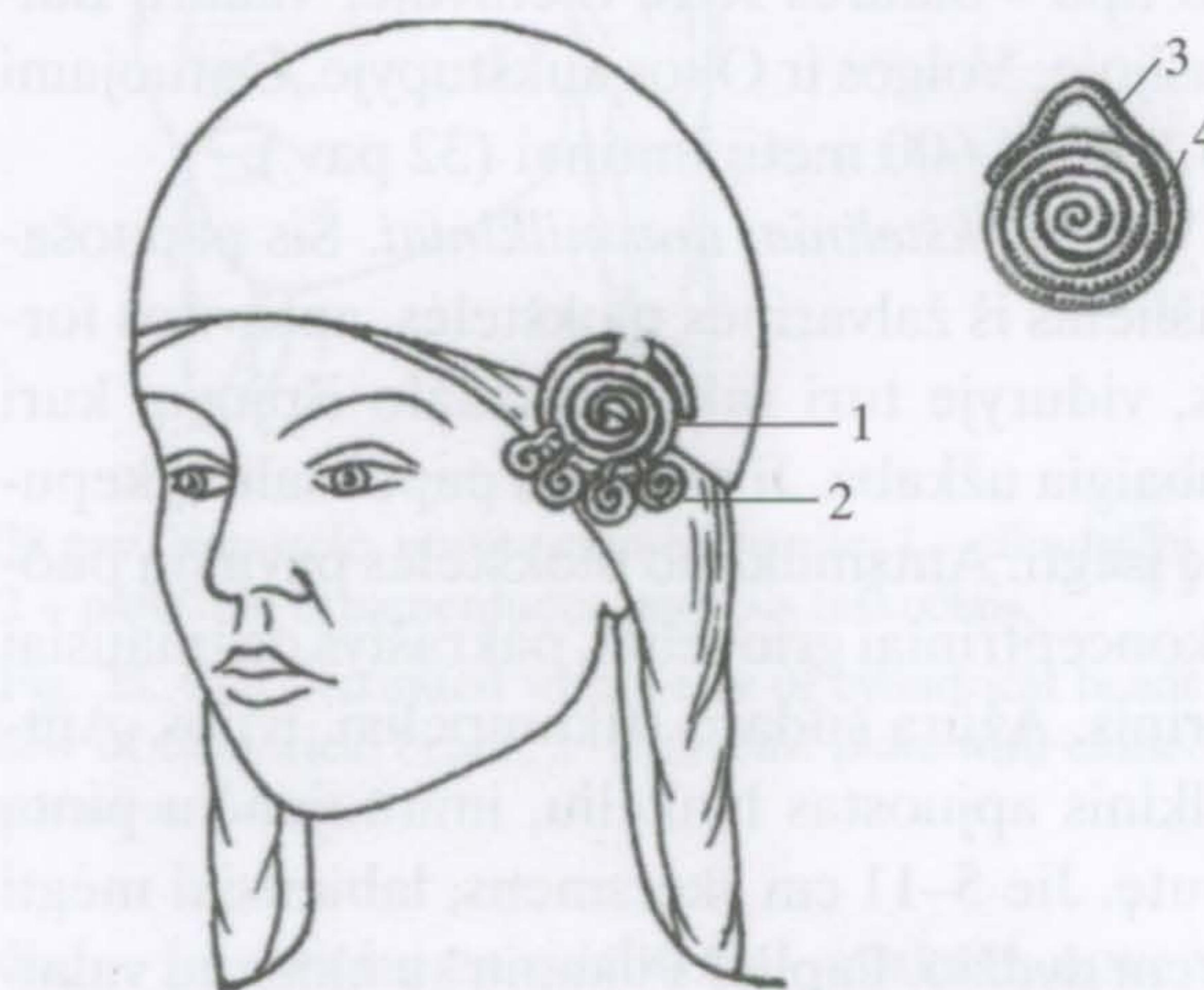

30 pav. Sraiginis antsmilkinis: 1 – tiesus galas, 2 – smailėjanti kraštinė apvija.

Fig. 30. Spiral temple ornaments : 1 – blunt end, 2 – sharp end on the outside turn.

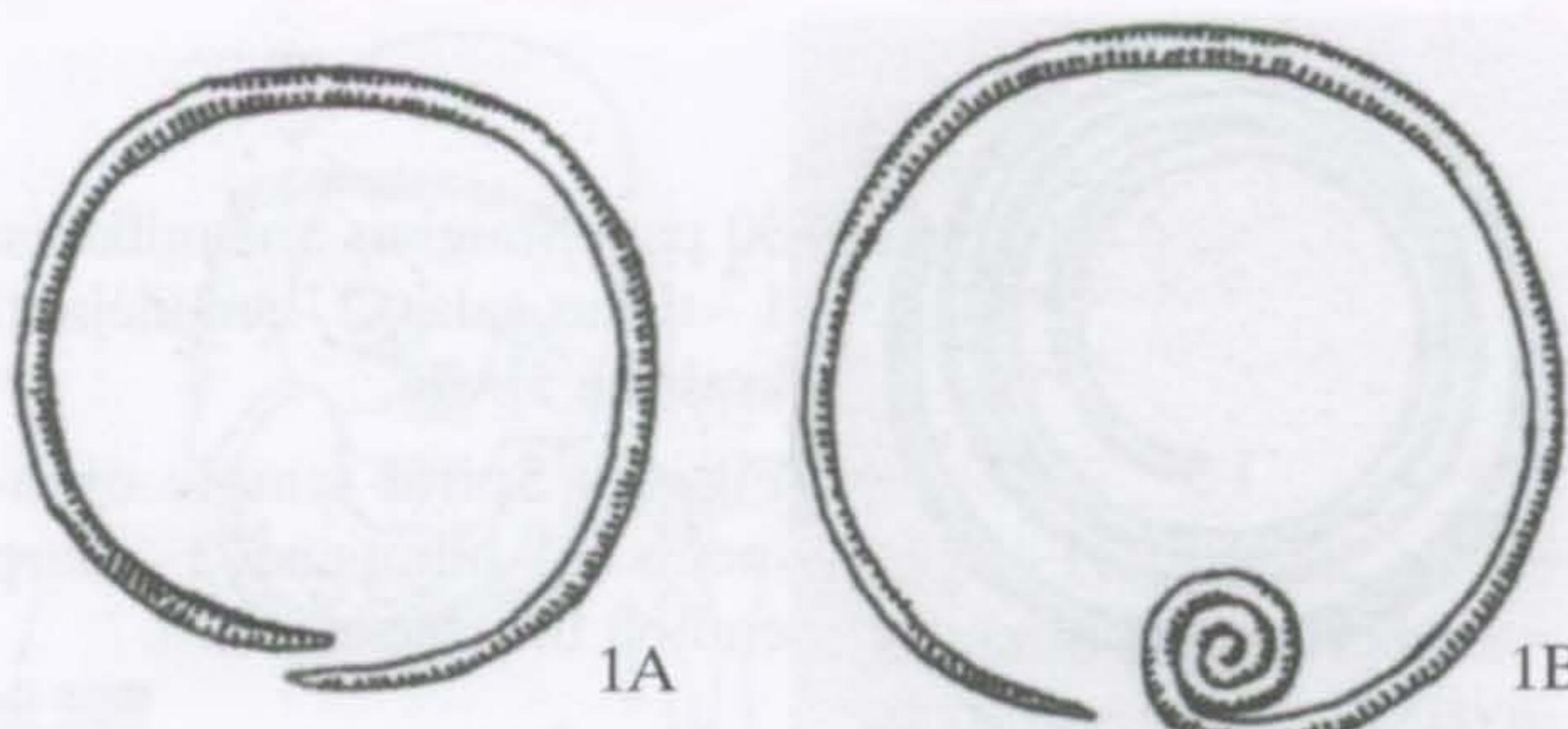
V.1. *Sraiginiai antsmilkiniai*. Galvos dangos papuošalas, gamintas iš rombo, keturkampio ar ovalo formos 2 mm storio vielos, susukant ją į sraigę. Sraigę sudaro 3–6 apvijos, 5–6 cm skersmens. Kraštinė apvija smailėjanti. Ja antsmilkinis įsegamas į kepurę. Nešioti nuo 500 m. pr. Kr. iki 200 m. po Kr. anksčiau minėtoje teritorijoje (30 pav.).

V. 2. *Sraiginės pilnavidurės žvijos*. Jos puošė kepuraitę ar sraiginius antsmilkinius. Gaminta iš 2 mm pločio apskritos vielos, tampriai susuktos į sraigę (žviją), centre nepaliekan tarpo. Centrinė dalis išgaubta. Jos skersmuo – 2–3,8 cm, apviju būna nuo 5 iki 9, viršutinė apvija kiek ištęsta ir sudaro ąselę, kuria įkabinama į audinį ar antsmilkinį. Randamos retai, dažniausiai kartu su sraiginiais antsmilkiniais. Be Lietuvos, jų aptinkama Prūsijoje, veidinių urnų palitimo teritorijoje, Austrijoje, Vengrijoje (31 pav.).

31 pav. Sraiginės pilnavidurės žvijos: 1 – sraiginis antsmilkinis, 2 – sraiginė pilnavidurė žvija, 3 – viršutinė apvija, išlenkta į ąselę, 4 – išgaubta centrinė dalis.

Fig. 31. Conical, tightly coiled spiral pendants: 1 – spiral temple ornament, 2 – conical spiral pendant, 3 – outside turn bent to form a bail, 4 – raised centre.

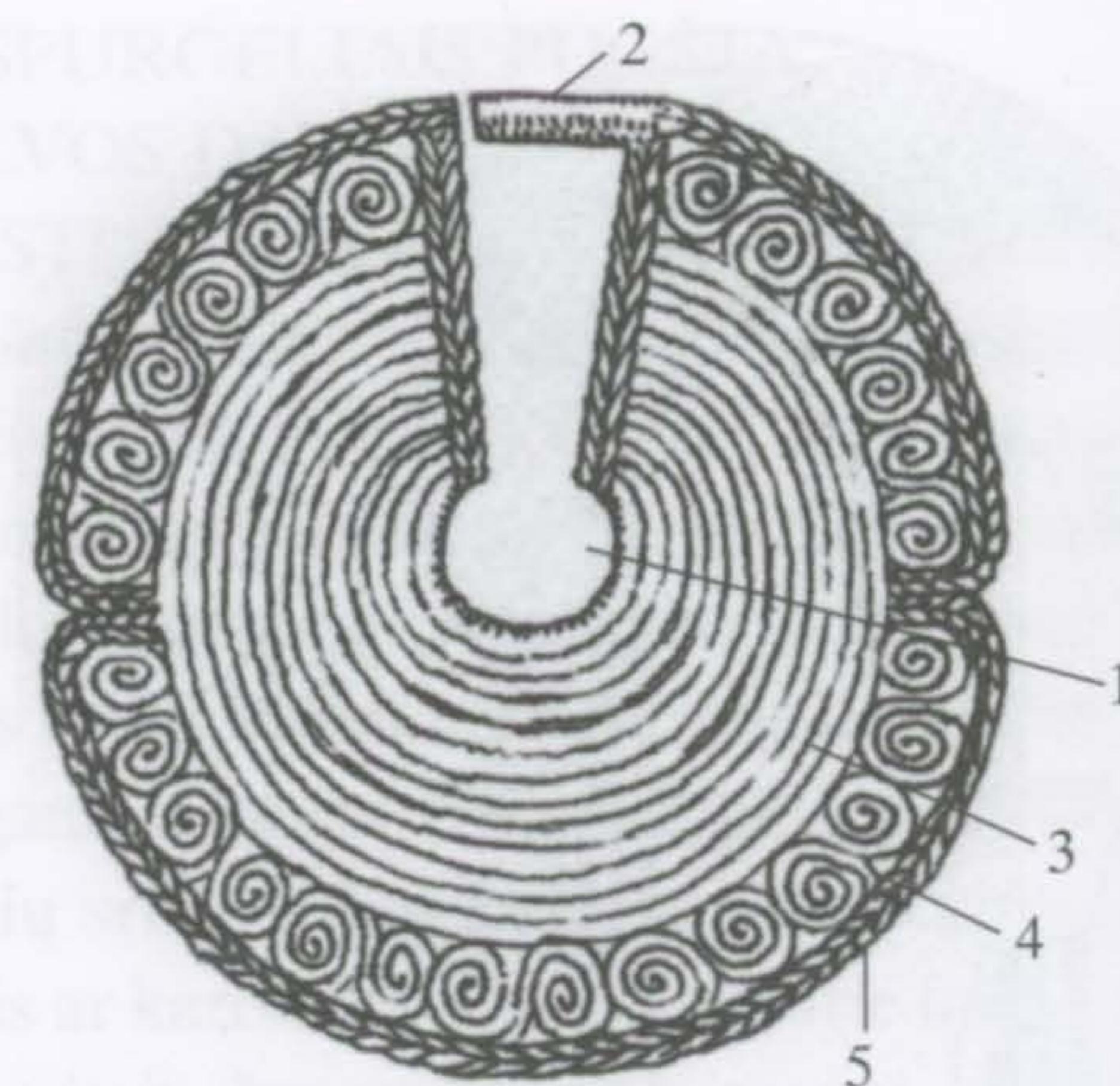

32 pav. Žiediniai antsmilkiniai: 1A – smailėjančiais galais, 1B – su sraigine įvija.

Fig. 32. Ring temple ornaments: 1A – with sharp ends, 1B – with an inwardly rolled terminal.

V.3. *Žiediniai antsmilkiniai*. Antsmilkiniai pagaminti iš 2–4 mm storio apskritos, rombo, ovalo ar keturkampės vielos, sulenkotos į žiedą. Antsmilkinio skersmuo – 3–10 cm. Šie antsmilkiniai būna užkeistais smailėjančiais galais ir su sraigine įvija viename žiedelio gale. Įvija pagaminta išplojant vieną žiedelio galą ir jį susukant sraige į antsmilkinio vidų. Nešioti ir po vieną abiejose kepurėlės pusėse, ir po kelis. Segami mažėjančia tvarka, dėl to taip įvairuoja antsmilkinijų skersmuo. A tipo antsmilkiniai paplitę Šiaurės Rytų Lietuvoje ir pietinėje Užnemunėje, B tipo – Šiaurės Rytų Lietuvoje, Vakarų Baltarusijoje, Volgos ir Okos aukštupyje. Datuojami nuo 300 iki 600 metų imtinai (32 pav.).

V. 4. *Plokšteliniai antsmilkiniai*. Šis papuošalas išlietas iš žalvarinės plokštelės, apskritos formos, viduryje turi rako pavidalo išpjovą, kuri užsibaigia užkaba. Ji naudota papuošalui į kepraitę įsegti. Antsmilkinio plokštelės paviršių puošia koncentriniai grioveliai, pakraštys dažniausiai ažūrinis. Ažūrą sudaro trikampėliai, įvijos. Antsmilkinis apjuostas lankeliu, imituojančiu pintą virvutę. Jie 5–11 cm skersmens, labiausiai mėgti 7–9 cm dydžio. Paplitę Pilkapių su akmenų vainikais kultūrinėje srityje, Vidurio Lietuvos plokštinė kapinynų srityje ir Vėlyvosios brūkšniuotosios keramikos kultūros teritorijoje 50–200 m. po Kr. Už Lietuvos teritorijos ribų jų nerasta (33 pav.).

33 pav. Plokštelinis antsmilkinis: 1 – rako pavidalo skylutė, 2 – užkaba, 3 – koncentriniai grioveliai, 4 – ažūrinis pakraštys, 5 – lankelis, imituojantis pynimą.

Fig. 33. Disc temple ornament: 1 – keyhole-shaped opening, 2 – bendable fastener, 3 – concentric grooves, 4 – attached openwork decoration, 5 – edging chased with a braid pattern.

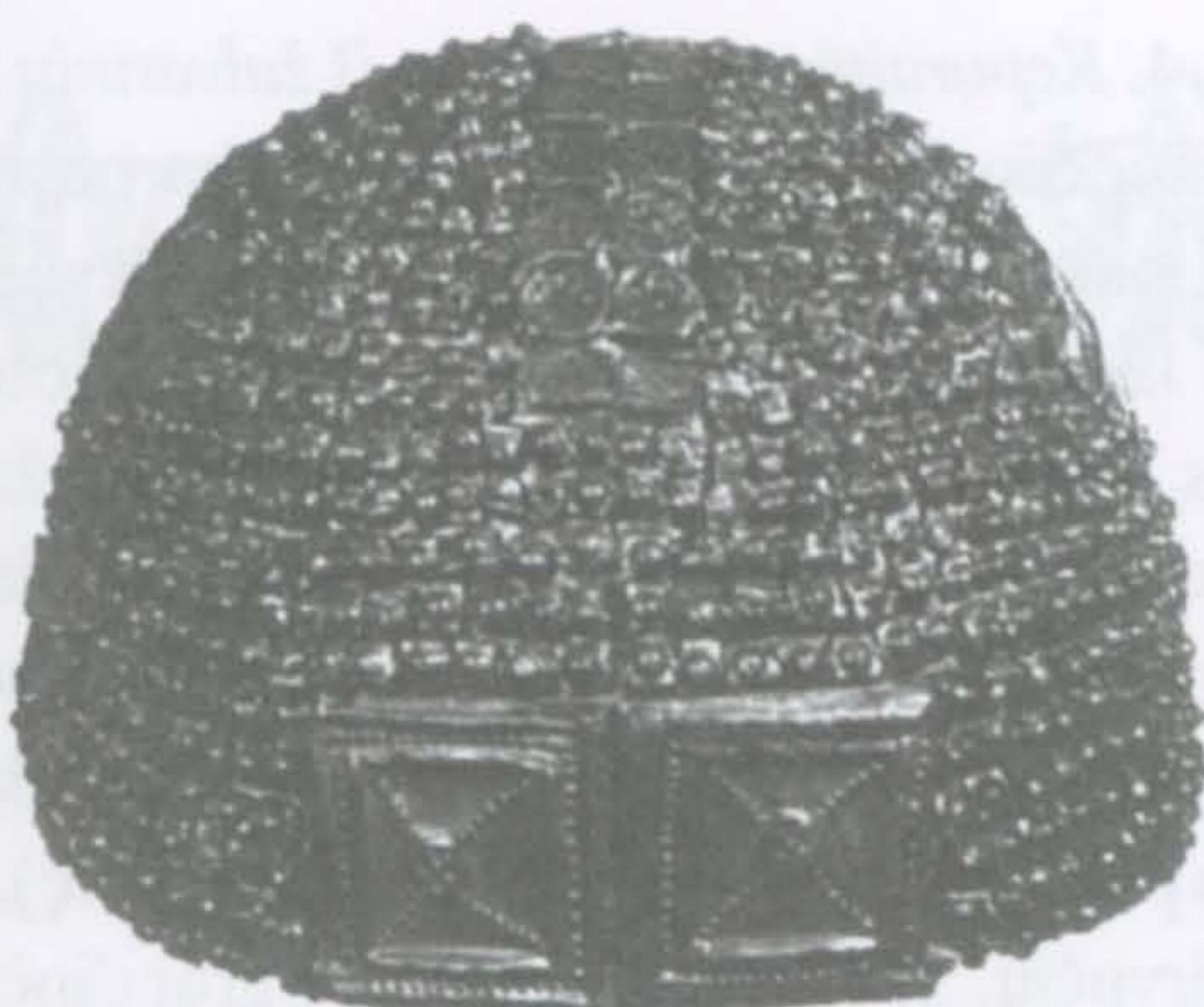
VI. KEPURĖLĖS

VI. CAPS

Tai iš audinio ar odos pasiūta pulsutulio ar kūgio formos galvos danga, gaubianti galvą viršugalvio srityje, o apatinis kraštas siekia kaktą ir ausis. II–IV a. į kepurėles buvo įsegami antsmilkiniai, nuo IV a. kepurėlės dažnai puoštos žalvariu: spurgeliais, plokštelėmis, įvijėlėmis ar tik kabučiais, įsegtais kepurėlės pakraštyje. Vėlesnio laikotarpio kepurėlės puoštos rečiau. Nuo IX a. kai kuriose gentyse kepurėlės tampa pagrindine galvos danga ir nešiotos iki pat XIII a.

Anksčiausiai paplito Vakarų Lietuvoje – kapinynų su akmenų vainikais kultūrinėje srityje. Nuo V a. jas dėvi kuršių, skalvių, lamatiečių ir žemaičių moterys (34, 35 pav.).

VI.1. *Kepuraitė, kurios paviršių puošia spurgeliai, plokštelės ar plokštelės-spurgeliai*. Tokia kepuraitė pasiūta iš vilnonio audinio arba gaminta iš virvučių ir siūlų, pulsutulio formos, o jos visas paviršius puoštas žalvarinėmis plokštelėmis-spurgeliais. Plokštelės-spurgeliai, įsegti į kepurėlę tam tikra tvarka, sudaro geometrinius raštus (ornamentus). Kepurėlės pakraščiai puošti kabučiais –

1A

1B

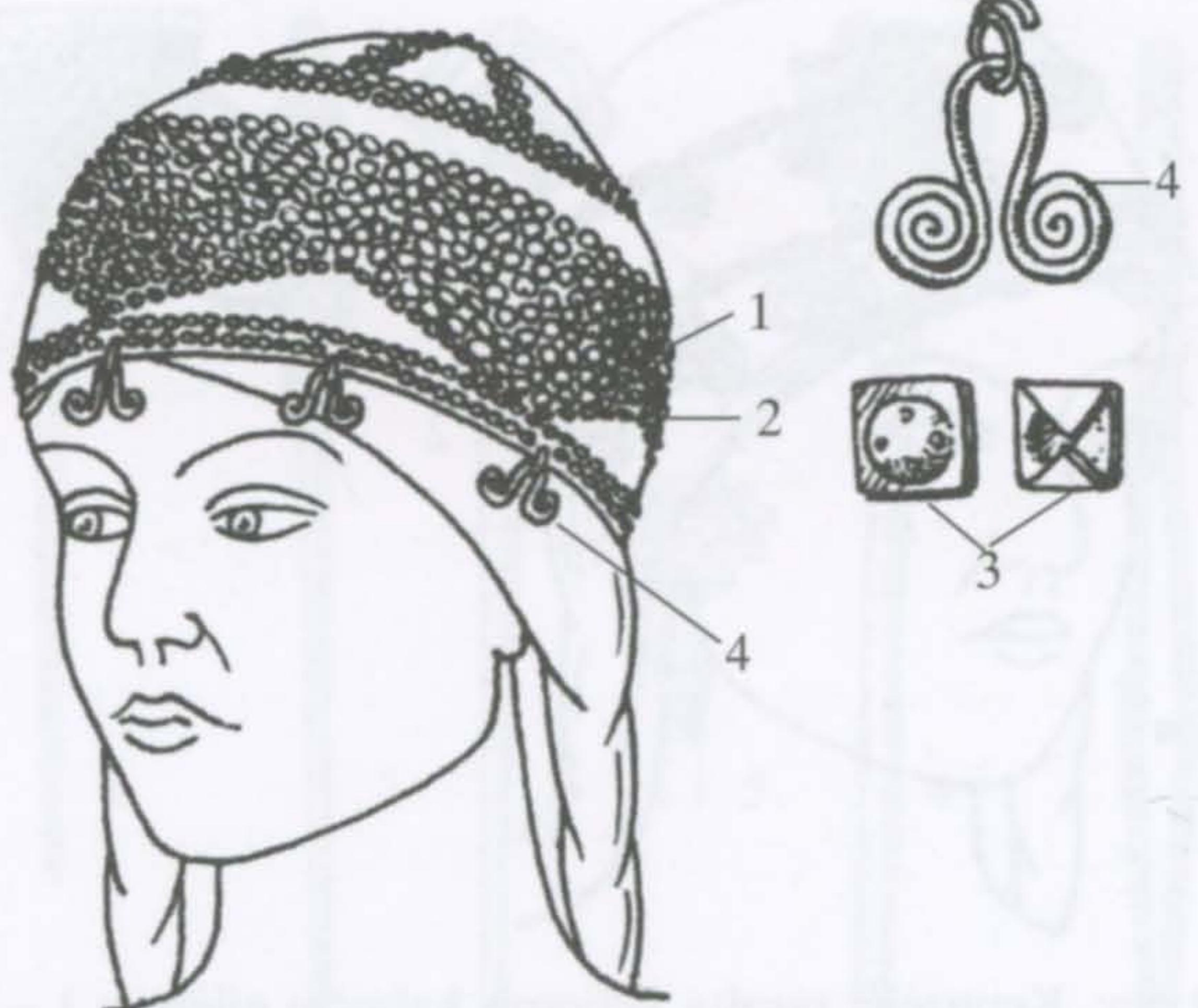
34, 35 pav. Kepuraitės, puoštos žalvariu: 1A – pursutulio formos, 1B – kūgio formos.

Fig. 34, 35. Cloth or leather, round or conical headwear covering the top of the head down to the forehead and ears. Bronze decorated cap, 1A – round, 1B – conical.

dviguba sraigine įvija. Nešiotos Vakarų Lietuvoje II–IV a. (Šernai, Dauglaukis) (36, 37 pav.).

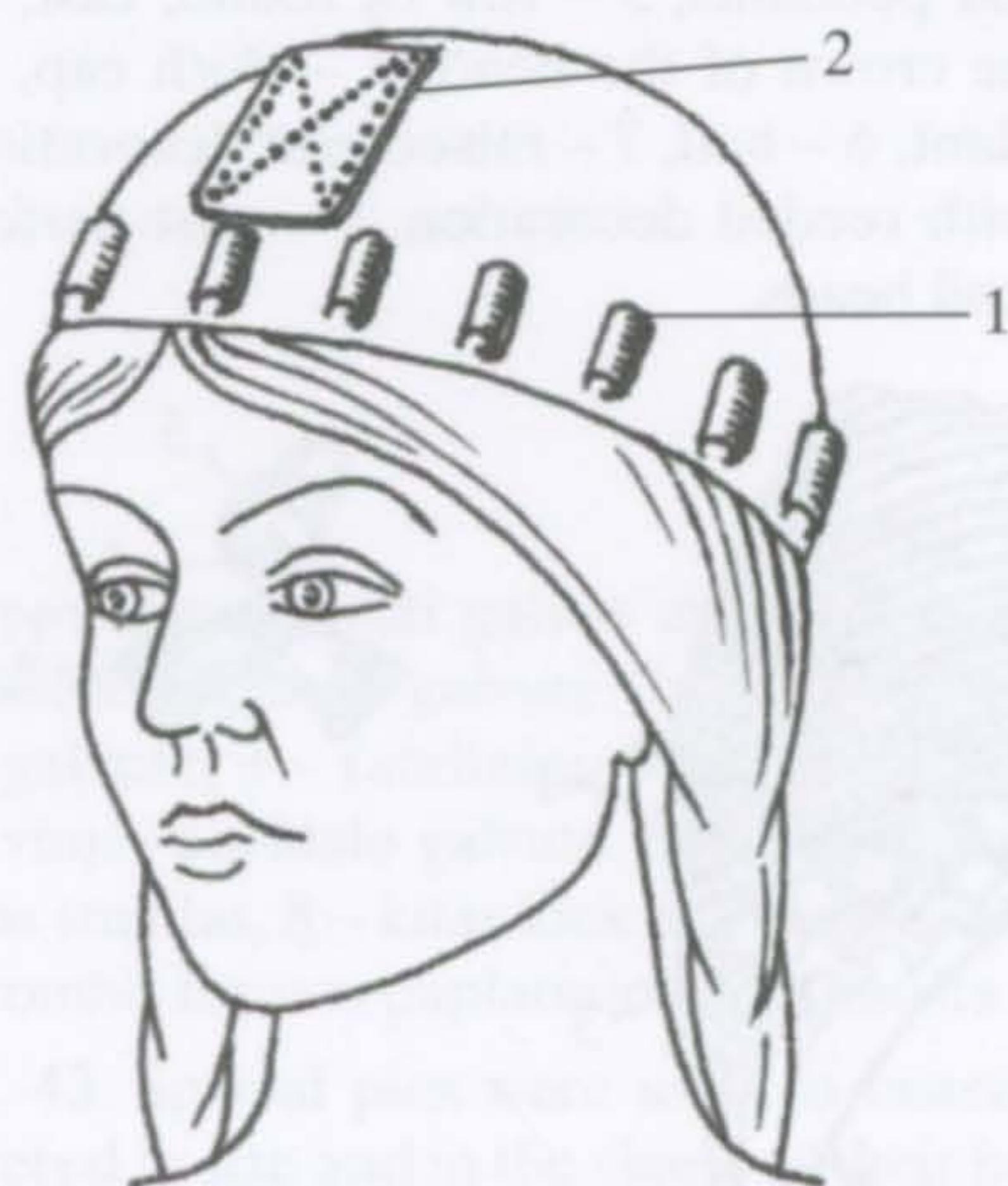
VI.2. Kepurėlė, puošta cilindrėlių eile. Ji siūta iš audinio, pursutulio formos, pakraštys kaktos srityje padabintas žalvarinių cilindrėlių eile, o aukščiau jų kepurėlė puošia žalvarinė plokštelė, kuri ornamentuota iš įmuštu taškučiu sudarytu X formos ornamentu. Nešiota skalvių (Linkūnai) V–VI a. (38 pav.).

VI.3. Kepurėlė, puošta keliomis kabučių eilėmis. Kepurėlė pasiūta iš audinio, pursutulio formos, pakraštėlis puoštas kabučių eile. Dar viena kabučių eilė juosia kepuraitę žemiau viršugalvio. Kabu-

36, 37 pav. Kepuraitė, kurios paviršių puošia plokštelės-spurgeliai: 1 – pursutulio formos austinė kepurėlė, 2 – paviršius puoštas plokštelėmis-spurgeliais, 3 – plokštelė-spurgelis, 4 – dviguba sraiginė įvija.

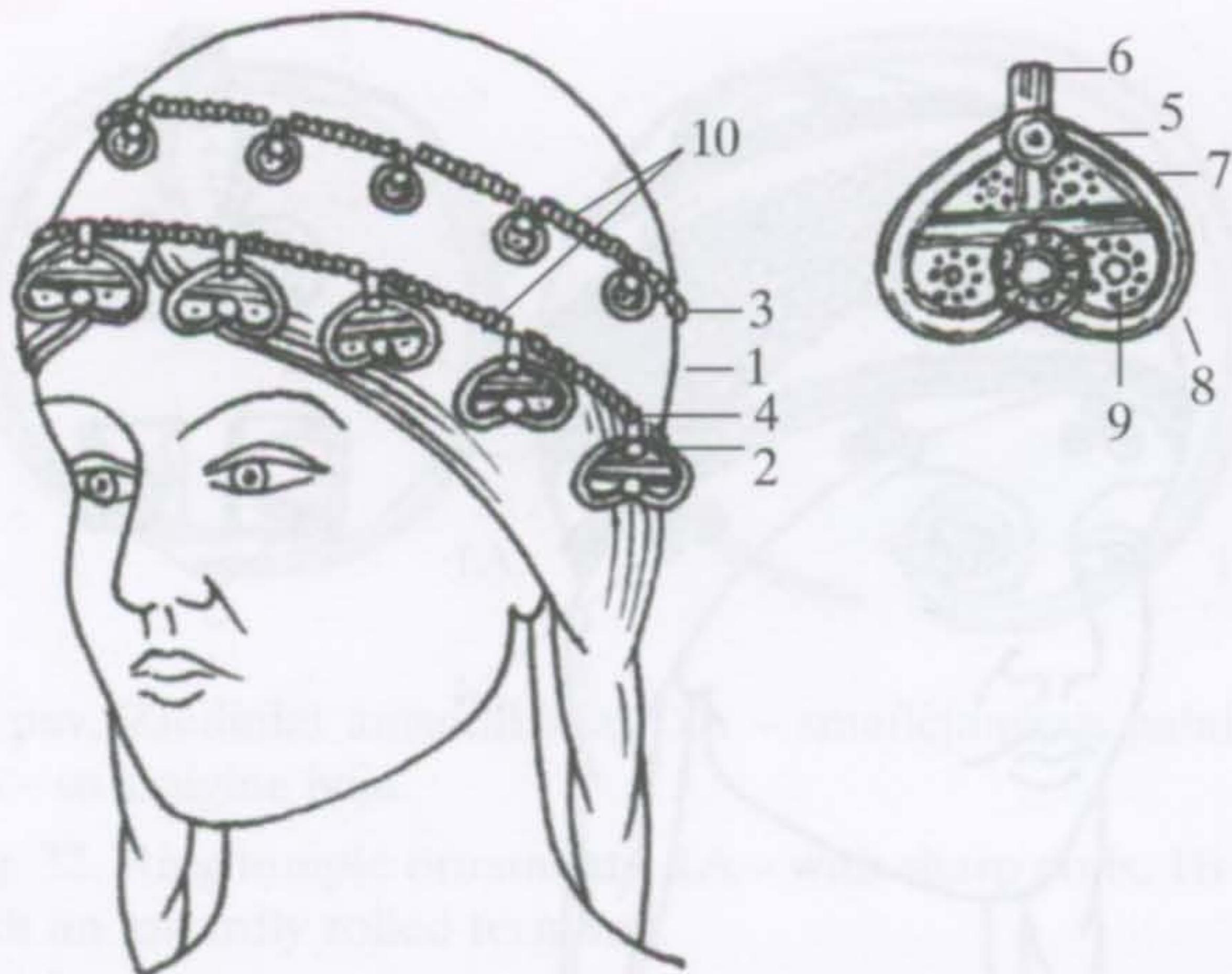
Fig. 36, 37. Cap decorated with plate – stud ornaments: 1 – round cap, 2 – geometric design formed using plate – stud ornaments, 3 – plate – stud ornament, 4 – double spiral pendant.

38 pav. Kepurėlė, puošta cilindrėlių eile: 1 – cilindrėlių eile, 2 – plokštelė ornamentuota įmuštais taškučiais.

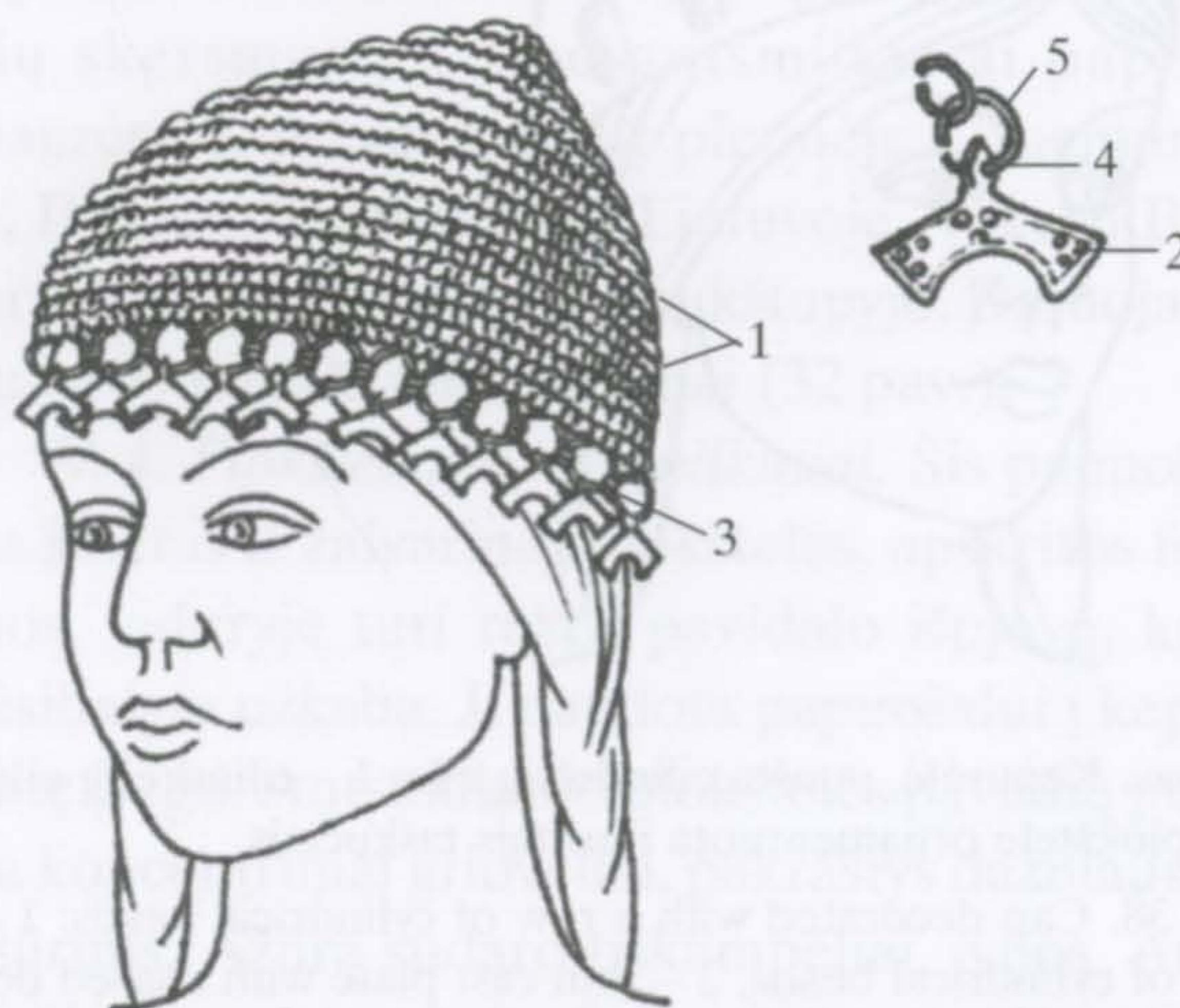
Fig. 38. Cap decorated with a row of cylindrical beads: 1 – row of cylindrical beads, 2 – thin cast plate with chased decoration.

čiai – žalvariniai ar sidabriniai, apskriti, apverstos širdutės formos. Viršutinėje dalyje kabučiai turi kilpelę, kuria tvirtinami prie įvijų juostelės. Puošti geometriiniu ornamentu: iš įkartelių, akucių ar kryžiukų sudarytais įvairiaisiais raštais. Nešiotos VIII–IX a. skalvių (Vėžaičiai, Jurgaičiai) (39 pav.).

39 pav. Kepurėlė, puošta keliomis kabučių eilėmis: 1 – kepurėlė su dviem kabučių eilėmis, 2 – pakraštėlis puoštas širdelės formos kabučiais, 3 – apskritų kabučių eilė žemiau viršugalvio, 4 – audinio kepurėlė, 5 – apverstos širdutės formos kabutis, 6 – kilpelė, 7 – puošti geometriniu iškiliu ornamentu, 8 – įkartėlės, 9 – akutės, 10 – įvijų eilė.

Fig. 39. Cap decorated with rows of pendants: 1 – cap with two rows of pendants, 2 – edge decorated with inverted heart-shaped, cast, flat pendants, 3 – row of round, cast, flat pendants below the crown of the head, 4 – cloth cap, 5 – heart-shaped pendant, 6 – bail, 7 – raised cast decorations, 8 – edge chased with reeded decoration, 9 – cast perforations, 10 – row of coil beads.

40 pav. Kepuraitės, pagamintos iš žalvarinių žiedelių eilučių: 1 – tarpusavyje sujungtų grandelių eilė, 2 – klevo sėklos formos kabučiai, puošiantys kepuraitės kraštą, 3 – žalvarinių žiedelių eilutė, perpinta spalvotu siūlu, 4 – ąselė, 5 – žiedelis.

Fig. 40. Coiled cap decorated with bronze rings: 1 – row of rings strung on a cord, 2 – maple-seed-shaped pendants adorning the forehead, 3 – each coil of strung bronze rings is attached to the coil above and below it by coloured thread, 4 – bail, 5 – jump ring.

VI. 4. Kepuraitės, pagamintos iš žalvarinių žiedelių eilučių. Šios kepuraitės – kūgio arba pusrutulio formos, pakraštėlių kaktos srityje puošia klevo sėklos formos kabučiai. Kepurėlių gamybai naudotos dvi virvutės, vytos iš 4 ar 9 siūlų, ant jų veriami žalvariniai žiedeliai (grandelės), tarp jų įpinama trečia, kiek plonesnė virvutė, dažyta augaliniais dažais. Visos virvučių eilės persiūtos suktu vilnoniu siūlu, kiekvienu dygsniu prijungiant po vieną žiedelį (grandelę), esančią ant virvučių. Taip gaunama dviejų grandinelių eilė pinutė. Kabučiai įkabinti į antrą nuo apačios pinutės eilę. Tokios kepuraitės nešiotos žemaičių moterų X–XI a. (Žviliai, Bikavėnai) (40 pav.).

VII. SMEIGTUKAIS IR SEGĖMIS SUSEGTA GALVOS DANGA

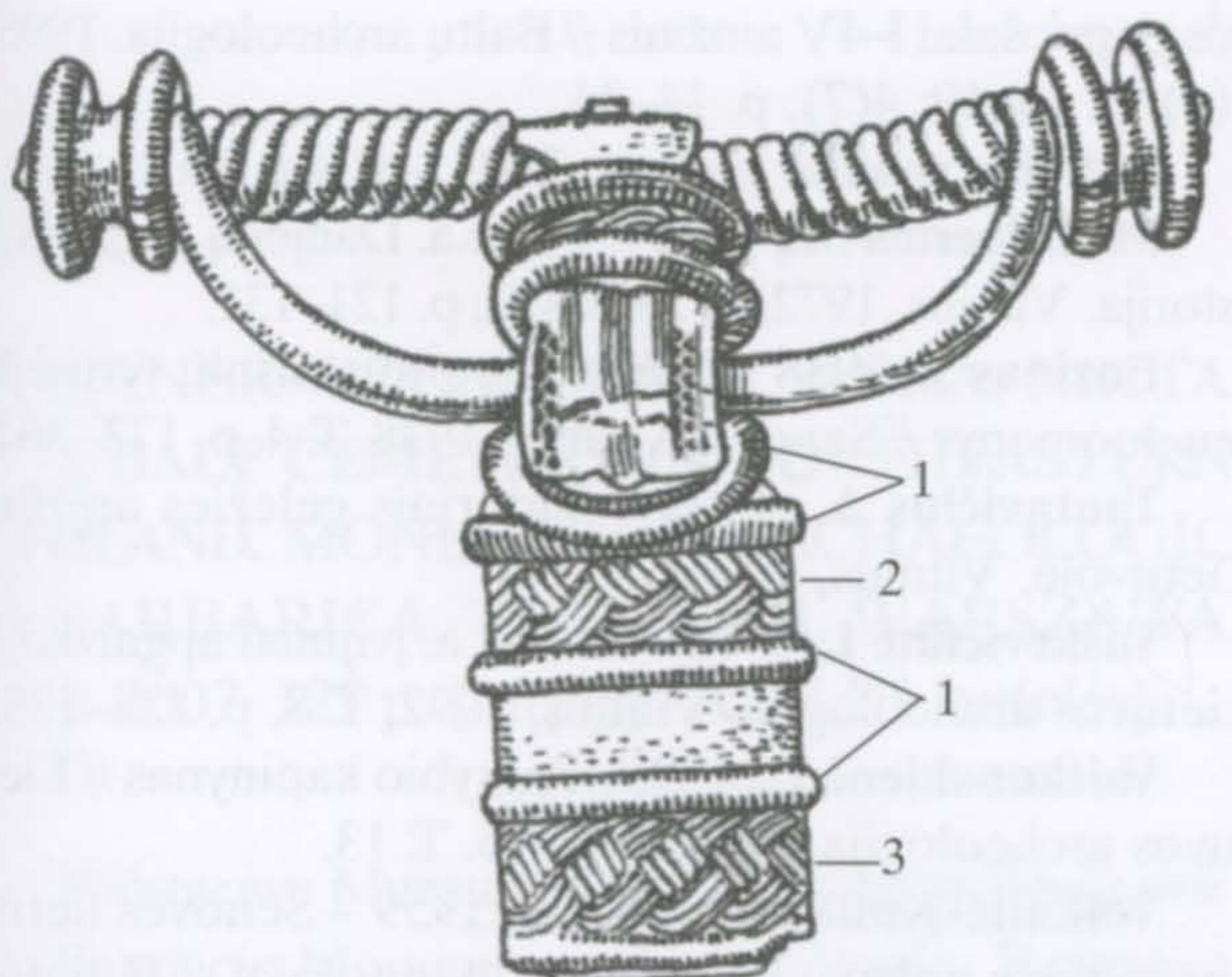
VII. PINS AND BROOCHES USED TO DECORATE HEADWEAR

Kuršės, skalvės ir lamatietės dėvėjo savitą galvos dangą. Jos ryšėjo skarą, kurią puošė ir surišimo vietą dešinėje smilkinkaulio pusėje tvirtino sege (VIII–IX a.) ar smeigtuku (IX–XII a.) (41 pav.).

41 pav. Kuršių, skalvių ir lamatiečių dėvėtas nuometas (čia XIX–XX a. pr. tipinis nuometas), kurį puošė ir surišimo vietą tvirtino sege.

Fig. 41. Curonians, Scalvians, and Lamatians wore unique headwear, a wimple, which was decorated and fastened with a brooch (8th–9th centuries) or a pin (9th–12th centuries) that is found only at the right temple. Some archaeologists call this headwear a nuometas, the name for the ethnographic wimple used by the Aukštaitians in the 19th – early 20th century – a typical 19th – early 20th century nuometas decorated and fastened with a brooch.

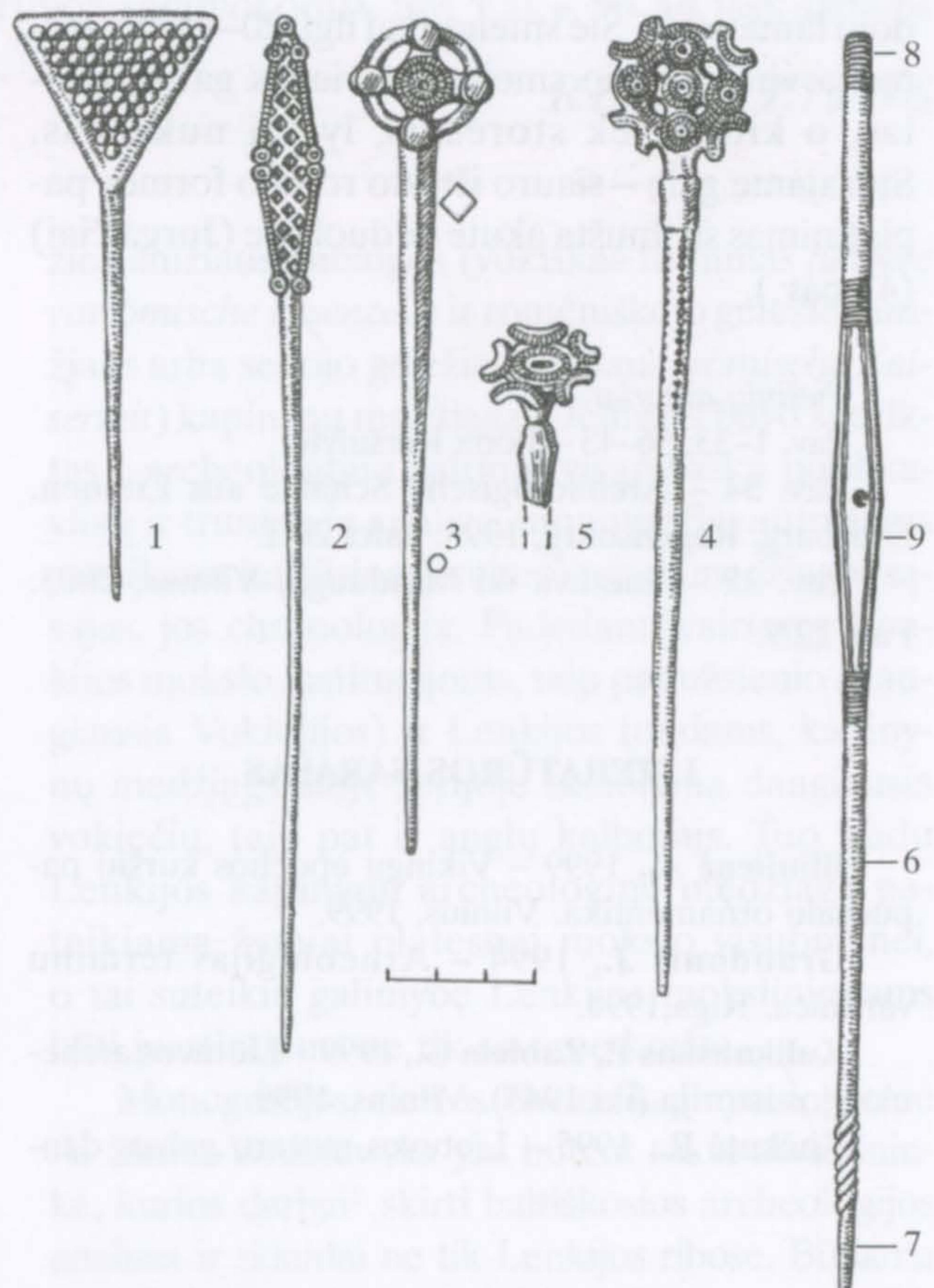
42 pav. Žieduotoji segė, naudota galvos dangai susegti: 1 – žalvarinj liemenėlį ir kojelę puošia keli sidabriniai žiedeliai, 2 – jų tarpai puošti ornamentuotomis sidabro plokšteliemis, 3 – geometriniai arba pintiniai raštai.

Fig. 42. Brooches were used to secure headwear in the same way they were used to secure clothing. A crossbow brooch decorated with rings is usually found in female Curonian burials. Ringed brooch: 1 – silver rings decorating the bronze stem and foot, 2 – decorated silver plating between the rings, 3 – various geometric or woven designs.

Kai kurie tyrinėtojai tą dangą įvardija ir kaip nuometą (R. Volkaitė-Kulikauskienė, A. Bliujienė*).

VII. 1. Segės galvos dangai prilaikyti naudotos tokios pat, kaip ir drabužiui susegti. Dažniausiai kuršių moterų kapuose, galvos srityje, tik dešinėje smilkinkaulio pusėje, randamos lankinės žieduotosios segės. Jos – nuo 9 iki 12,5 cm ilgio ir nuo 8 iki 12 cm pločio įvija. Segių liemenėlį ir kojelę puošia keli žiedeliai, o jų tarpai puošti ornamentuotomis sidabro (rečiau aukso) plokšteliemis. Ornamentas – iš geometrinių figūrėlių sudaryti įvairūs raštai arba pintinis (42 pav.).

VII. 2. Galvos dangai susegti buvo naudoti specialūs SMEIGTUKAI. Skiriasi ir jų dydis, ir galvutės forma. VIII a. kuršės naudojo mažus, 8–12 cm ilgio SMEIGTUKUS, o nuo IX a. – ilgesnius, iki 18 cm. Šiu SMEIGTUKŲ galvutės paprastai mažesnio skersmens nei drabužiams susegti. Jų būta kelių formų: trikampe galvute (Palanga,

43 pav. Smeigtukai galvos dangai susegti: 1 – smeigtukas plokščia trikampe galvute, 2 – ištęsto rombo formos plokščia galvute, 3 – rateliniai, 4 – plokščia kiauraraše galvute, 5 – vinies pavidalo galvute, 6 – smeigtukas-virbas, 7 – vienas galas smailas, 8 – kitas kiek storesnis, tiesus, 9 – siauro ištęsto rombo formos paplatinimas su įmušta akute ar duobute.

Fig. 43. Special pins were used to fasten headwear. These differed in size and in the shape of their heads: 1 – pin with a triangular head, 2 – pin with an elongated diamond-shaped head, 3 – pin with a wheel-shaped head, 4 – pin with a flattened openwork head, 5 – pin with a flat head, 6 – a pin – needle with, 7 – a sharp end, 8 – a second somewhat thicker, blunt end, 9 – a narrow, elongated diamond-shaped widening with a punched perforation or indentation.

Pryšmančiai), ištęsto rombo formos galvute (Laiviai), rateliniai (Genčai, Gintališkė, Lazdininkai, Laiviai), plokščia kiauraraše (Laiviai, Genčai), vinies pavidalo galvute (Genčai). Dar kitokius nau-

*Volkaitė-Kulikauskienė R. Lietuviai IX–XII a. Vilnius, 1970, 123, pav. 14; Bliujienė A. Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika. Vilnius, 1999, 72.

dojo lamatietės. Šie smeigtukai ilgi, 20–40 cm, pri-mena virbą. Tokio smeigtuko vienas galas smailas, o kitas kiek storesnis, lygiai nukirstas. Storajame gale – siauro ištęsto rombo formos pa-platinimas su įmušta akute ar duobute (Jurgaičiai) (43 pav.).

Piešinių autoriai

Pav. 1–33; 36–43 – Ilona Keršulytė.

Pav. 34 – Archäologische Schätze aus Litauen. Diusburg, Regensburg, 1993. Tafel 26:1.

Pav. 35 – Lietuva iki Mindaugo, Vilnius, 2003.

Pav. 22.9.

LITERATŪROS SARAŠAS

Bliujienė A., 1999 – Vikingų epochos kuršių papuošalų ornamentika. Vilnius, 1999.

Graudonis J., 1994 – Arheologijas terminu vārdnīca. Riga, 1994.

Kulikauskas P., Zabiela G., 1999 – Lietuvos archeologijos istorija (iki 1945). Vilnius, 1999.

Kačkutė R., 1995 – Lietuvos moterų galvos dan-

gos papuošalai I–IV amžiais // Baltų archeologija. 1995, 3(6), p. 16–19; 4(7), p. 14–24.

Latvijas senākā vēsture, 2001 – Rīga, 2001.

Michelbertas M., 1972 – V m.e.a. Daujėnų apgalvis // Istorija. Vilnius, 1972. T. 13, sas. 2, p. 121–131.

Puzinas J., 1938 – Naujausių proistorinių tyrinėjimų duomenys // Senovė. Kaunas, 1938. T. 4, p. 173–304.

Tautavičius A., 1996 – Vidurinis geležies amžius Lietuvoje. Vilnius, 1996.

Vaškevičiūtė I., 1992 – IV–XI a. įvijiniai apgalviai // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1992. T. 8, p. 128–135.

Vaitkunskienė L., 1995 – Pagrybio kapinynas // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1995. T. 13.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1959 – Senovės lietuvių moterų galvos danga ir jos papuošalai // Iš lietuvių kultūros istorijos. Vilnius, 1959. T. 2, p. 30–53.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1964 – Nauji duomenys apie moterų galvos dangą ankstyvojo feodalizmo laikotarpiu // Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, se-rija A. 1964. T. 2(17), p. 41–51.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1984 – Apie vieną galvos papuošalą // Lietuvos archeologija. Vilnius, 1984. T. 3, p. 118–125.

Volkaitė-Kulikauskienė R., 1997 – Senovės lietuvių drabužiai ir jų papuošalai. Vilnius, 1997.

Dr. Ilona Vaškevičiūtė
Lietuvos istorijos institutas, Archeologijos skyrius,
Kražių g. 5, Vilnius, LT 01108 Lietuva
el. paštas: vaskeviciute@istorija.lt

Jeffrey Artur Bakanauskas
el. paštas: zverte1@zverte.com

Gauta 2008 01 07